

ПАҲЛАВОН
МАҲМУД

РУБОИҲЛАР

رباعیات پہلوان محمود

پهلوان محمود

رباعیات

ПАХЛАВОН МАҲМУД

РУБОИЙЛАР

نسخه الکترونیک: خیرنامه کتابهای رایگان فارسی

نوروز ۱۳۹۶

کشریات ادبیات و صنعت بنام غفور غلام
تاشکند ۱۹۷۹

ҒАҒУР ҒУЛОМ НОМИДАГИ
АДАБИЁТ ВА САЊАТ НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ — 1979

Нашрга
тайёрловчи
ТУХТАСИН ЖАЛОЛОВ

خبرنامه کتابهای رایگان فارسی

ПАҲЛАВОН МАҲМУД

(Пурёйвалий)

Ўзбек шоирларининг адабий меросини излаб 1959 йил август ойида Хоразмга бордим. Мен кўпдан бери Хоразмни кўришга муштоқ ва хоразмликларнинг ўйноқчи куйларига, нафис рақсларига мафтун эдим. Шу сафаримдан фойдаланиб, бу кўҳна маданият маркази ва санъат ўлкасини чуқурроқ ўрганишга тараддуд қилдим.

Хива — осори атиқа шаҳри. Хивада кўп тарихий ёдгорликлар бор. Йўловчи ҳали шаҳарга етмасдан бешолти километрлик масофадан осмонпайванд миноралар, ложувард гумбазлар намоен бўлади. Булар ичиде энг муҳташам «Ҳазрат Паҳлавон» мақбарасидир. Биз ана шу кўркем мақбарага кирдик. Мақбара гумбази атрофида форс-тожик тилида бадий баркамол фалсафий рубонилар нақш қилиб, ўйиб ёзилган.

Айрим рубониларда Маҳмуд Пурёйвалий номи зикр этилган. Демак, бу ерда дафн қилинган зот «авлиё» эмас, мутафаккир шоир.

Хоразм тарихи музейига бориб «Ҳазрат паҳлавон» рубониларини суриштирдим. Музей илмий ходими наққош Абдулла Болтаев музейда Паҳлавон Маҳмуд ру-

П 70403 — 24
352(06) — 79 2 — 79

© Гафур Ғулом номдаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1979 й.

бойларидан иборат бир китоб борлигини айтди. Мен дарҳол бу китобни олиб кўрдим. Бу—Муҳаммад Раҳим II (шоир Фируз) кўчирган нусха экан.

Урганчга қайтиб келдим. Бу ерда бир хонадоида рубойларнинг яна бир нусхаси борлигини эшитдим. Дўстим Юнус Юсупов икковлашиб шу хонадоида бордик. У ерда эски китоблар орасидан Паҳлавон Маҳмуд рубойларининг яна бир нусхасини топдик. Бу нусхани 1946 йилда Ҳасан Мурод қори кўчирган экан. Дарҳақиқат, рубойлар жуда юксак савияда.

Тошкентга келиб, Беруний номидаги Шарқшунослик институти қўлёзмаларини қидирдим. Бу фондда Паҳлавоининг бир эмас, икки қўлёмасини топдик. Худди шу кеча-кундузда бир аёл институтга бир китоб олиб келди. Бу — қўшиб муқова қилинган уч мустақил асар бўлиб, иккитаси авлиёлар ҳақидаги ривоятлар, учинчиси Паҳлавон Маҳмуднинг таржиман ҳолига оид «Ҳазрат Паҳлавон ҳикоялари» номли қўлёмадир.

Менинг Паҳлавон Маҳмуд адабий меросини қидириб юганимни эшитиб, муҳтарам олимларимиздан профессор Яҳё Фуломов бир қўлёмза тақдим этди, буида Паҳлавон Маҳмудга нисбат берилган уч юз ўттиз тўрт рубой бор.

Мана шу ҳужжатлар билан танишгач, бу борадаги маълумотни чуқурлаштирмақ ниятида тарих ва тазкираларни қидира бошладим. Чунки Паҳлавон Маҳмуддек забардаст шоир ҳақида тарих ва тазкираларда маълумот бўлмаслигига ақлим бовар қилмасди.

1299-ҳижрий (1881 йилда) Бомбайда нашр этилган «Оташкадан Озарий» номли машҳур Шарқ тазкирасида Паҳлавон Маҳмуд ҳақида қуйидагилар ёзилган:

«Исми Паҳлавон Маҳмуд, Пурёйвалий лақаби билан шуҳрат топган, унинг паҳлавоилик овозаси оламини тутган, ўз асрининг яғонаси бўлган. Шеърятда қудратли, «Қанзул Ҳақойиқ» номли маснавийси бор. Кейинги

вақтларда тасаввуф мавзуида ёзган рубойлари анча яхши чиққан»¹.

Машҳур гурк олими Шамсиддин Сомибек ҳам «Қомусул аълом»нинг V ва VI жилдларида Паҳлавон Маҳмуд хусусида баъзи маълумотлар келтирган. «Қомусул аълом»нинг ҳар икки жилдида бир хил маълумот берилгани учун биз V жилддаги парчани кўчириш билан қаиоатланамиз.

«Паҳлавон Маҳмуд бўлиб, Хоразмнинг Урганч қишлоғидандир. Ёшлигида ўз кучи ва паҳлавоилиги билан фахрланиб юрди. Кейинги пайтларда тасаввуф тариқатида кўп риёзат чекиб, жисмоний заифлашган эди. «Қанзул Ҳақойиқ» номли маснавийси бор»².

1327-ҳижрийда Истамбулда нашр этилган «Туркларини улум ва фунуна хизматлари» номли китобда ҳам (автори Муҳаммад Тоҳир бини Рифъат) Паҳлавон Маҳмуд ҳақида сўз боради, лекин бу автор бирор янги нарса қўшмай, Сомибекнинг «Қомусул аълом»даги фикрларини такрорлайди.

Шарқ адабиётини жуда яхши билган Садриддин Айний «Намунаи адабиёти тожик» китобида Паҳлавон Маҳмуднинг «Қомус» ва «Оташкада» тазкираларида келтирилган рубойларини кўчириб, «ўзи хоразмлик, лекин таржиман ҳолини билмадик» дебди.³

Профессор Яҳё Фуломовнинг «Памятники города Хивы» асари, ўз номидаи кўрииниб тургандек, тарихий ёдгорликларга бағишланган эса-да, Паҳлавон Маҳмуд мақбараси ҳақида сўз борганда, унда дафн этилган

¹«Оташкадан Озарий», 326-бет.

²Шамсиддин Сомибек. «Қомусулаълом», Жилд V, 3602-бет, Истамбул, 1896 йил.

³С. Айний. Намунаи адабиёти тожик, 117—118-бетлар. Москва, 1925 й.

шахсининг шоирлиги тўғрисида ҳам гапириб, мисол тариқасида бир-икки рубойини келтирган.

1958 йилда Ўзбекистон Давлат бадий адабиёт нашриёти машҳур рус олимлари Г. А. Пугаченкова ва Л. И. Ремпелнинг «Выдающиеся памятники архитектуры Узбекистана» номли китобини нашр этди. Бу китоб ҳам ўз исмидан кўриниб турибдики Ўзбекистоннинг меъморлик санъати тарихига бағишланган. Шу китобнинг «Гумбаз Пахлавана Махмуда» сарлавҳали бобида Паҳлавон Маҳмуд ҳақида баҳс этиб, унинг шоирлиги хусусида қуйидагилар айтилган: «...Он и поэт известный под именем Пирияри Вали, подражавший в своих стихах Омару Хайяму»¹.

Тарих ва тазкира китобларида ўтмиш ва ҳозирги замон олимларининг Паҳлавон Маҳмуд ҳақида берган маълумотлари мана шулар, холос.

Бундан ташқари, Хива музейининг илмий ходими республика халқ рассоми, машҳур Хоразм наққоши Абдулла Болтаевнинг қўлёзма дафтарларида Хоразмнинг тарихий ёдгорликлари, жумладан, Маҳмуд Пурёйвалийнинг таржимаи ҳолига доир қимматли материаллар бор. Шунингдек, Хоразмда ёзилган қўлёзма бир манокибда (авлиёлар ҳақида китоб) Маҳмуд Пурёйвалийнинг ҳаёт йўли ҳақида диний ранг бериб ёзилган, лекин аслида шоир Маҳмуднинг порлоқ образини ифодалайдиган маълумотлар келтирилган. Ана шу манбаларга асосланиб, шоирнинг таржимаи ҳоли ҳақида қуйидаги мухтасар маълумотни ўқувчиларга арз этмоқ мумкин:

II

Шоирнинг отаси кўҳна урганчлик бўлиб, хотини ҳомилалик чоғда Хивага кўчиб келади. Бироқ, улар ҳали шаҳарга етмай, хотини тўлғоқ тутиб, шаҳар четидаги

¹Юқорда зикр қилинган китобнинг 170-бетига қаралсин.

бир уйда кўзи ёриydi. Бу ҳодиса 645-ҳижра милодий ҳисоби билан 1247-йилда эди¹. Болага Маҳмуд деб ном қўядилар. Маҳмуд жисмоний жиҳатдан жуда бақувват, паҳлавон бўлиб етишади. У Хоразмнинг кўп шаҳарларига, ҳатто Ҳиндистонга бориб курашади, лекин ҳеч ерда енгилмайди, бутун умри елкаси ерга тегмай, мамлакатнинг биринчи паҳлавони бўлиб қолади. Шундай қилиб, халқ Маҳмудга «Паҳлавон» лақаби бериб, уни «Паҳлавон Маҳмуд», «Паҳлавон ота» деб юритадилар.

Бироқ, паҳлавонлик Маҳмуднинг асосий касби эмас, унинг асли касби пўстиндўзлик, телпақдўзлик бўлган. Маҳмуд бу ҳунарда ҳам зўр маҳорат касб этган, унинг жуда кўп шогирд ва халфалари бўлган. Паҳлавон ҳижрий 726-йилда, милодий ҳисоби билан 1326 йилда вафот этганда, унинг васиятига амал қилиб, шогирдлари Паҳлавон Маҳмуднинг жасадини ўзининг пўстиндўзлик корхонаси доирасига дафн этганлар, мақбара ҳам ана шу қабр устида барпо этилган.

Манокибда ҳикоя қилинишича, Паҳлавон Маҳмуд Ҳиндистонда экан чоғида ҳиндлар тарафини олиб урушга қатнашади. Ҳиндистон подшоҳи Рай Ропой Чўнаини ўлимдан қутқазади. Мана шундан кейин Ҳиндистон подшоҳи мамнун бўлиб, Паҳлавонга қараб: «Тила тилагини» дейди. Паҳлавон мону дунё, олтин, кумуш талаб қилмай, бир вақтлар Ҳиндистонга асир тушган хоразмликларни озод қилишни илтимос этади. Ҳиндистон подшоҳи Паҳлавон Маҳмуднинг илтимосини бажо келти-

¹Виктор Виткович «Совет Ўзбекистонига саёҳат» номли асарига Паҳлавон Маҳмудни XV аср кишиси, «Навойнинг яқин дўсти» деб хато қилган. Паҳлавон Маҳмуд 1326 йилда ўлган. Навоий эса, орадан 115 йил ўтгач, 1441 йилда туғилган. Демак, бу икки шахснинг ҳамаср ва «яқин дўст» бўлиши мумкин эмас.

Навойнинг хоразмлик ҳамасри, дўсти Паҳлавон Маҳмуд эмас Паҳлавон Муҳаммаддир. Навоийнинг «Ҳолоти Паҳлавон Муҳаммад» номли асари ҳам бор. (Т. Ж.)

риб, хоразмлик тутқунларни озод этади, йўл харажатларини бериб, Хоразмга қайгаради.

Маноқибда ҳикоя қилинишича, Паҳлавон Маҳмуд Хива яқинида Чингизхонга қарши урушда ҳалок бўлган паҳлавонлар қабри устида мақбара барпо этган ва бу мақбаранинг вайроналари ҳанузгача сақланади.

Юқорида қайд этилган маълумотлар Паҳлавон Маҳмуднинг ижтимоий қиёфасини равшан кўрсатиб туради. Хоразм асирларини озод қилмоқ, ватан учун курашда жон фидо қилганлар гўри устида мақбара барпо этмоқ— бу илғор одам, ватанпарвар сиймосини кўрсатади.

Соғлом тапда—соғлом ақл, деган гап Паҳлавон Маҳмуд сиймосида тўла ифодасини топган. Паҳлавон Маҳмуднинг зако ва истеъдоди, тафаккур кучи унинг жисмоний қудратидан кам эмас. Ҳақиқий шоир ва мутафаккир учун ўз мушоҳадаларидан хулоса чиқармоқ, уни бирор шаклда баён этмоқ табиий зарурат бўлиб қолади. Шарқда кўп мутафаккирлар ўзларининг фалсафий фикрларини баён қилмоқ учун шеърятдан фойдаланганлар. Бу ҳақиқатни Хайём, Навоий, Бедил ва бизнинг мавзу баҳсимиз Паҳлавон Маҳмуд ижоди мисолида кўриш мумкин.

Маълумки, Хайём бутун адабий фаолияти давомида фақат рубоий жанрида асар ёзди ва рубоий жанрининг тематик доирасини белгилаб берди: ҳаёт ва коинотнинг моҳияти ҳақида фикр юритиш, хушчақчақ ҳаётнинг символи тарзида май ва маҳбубани куйлаш, шайх ва зоҳидларни масхаралаш, диний-идеалистик фалсафага қарши чиқиб материалистик фалсафий фикрларни дадиллик билан олға суртиш—рубоий жанрининг асосий хислати бўлиб қолди.

Паҳлавон Маҳмуд шеърятда ҳам, фалсафада ҳам Хайёмнинг заковатли давомчисидир. Форс адабиётида Хайёмдан сўнг фақат рубоий ёзган бошқа бир шоир йўқ. Бу ҳол туркий халқлар адабиётида ҳам кўринмай-

ди. Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий, Фузулий, Бобир ва бошқа кўп шоирлар рубоийда ўз кучларини синаяб кўргани бўлсалар-да, бу жанр, уларнинг ижодида асосий ўрин тутмаган. Паҳлавон Маҳмуд эса, бутун умри форс-тожик тилида рубоий ёзган. Шундай қилиб, Паҳлавон Маҳмуд Хайёмнинг фалсафий ва бадийй ғояларини ривожлантирган, унга ўз асри руҳини берган. Бу—хайёмшуносликда ҳам, ўзбек ва тожик адабиёти тарихида ҳам муҳим янгиликдир.

Шуни ҳам қайд қилиш лозимки, Паҳлавон Маҳмуд Хайёмнинг оддий тақлидчиси эмас, аксинча, у ўзининг заковат ва истеъдоди, мушоҳада кучи жиҳатидан Хоразм Хайёмидир. Шарқ адабиётида теран мазмунли, нафис ва ўйноқи рубоийларни «хайёмона» деб аташ одат бўлиб кетган. Шу маънидан чиқиб баҳо берганда, Паҳлавон Маҳмуднинг санъаткорона рубоийлари ҳаммаси ҳам ҳаёёмонадир. Бу рубоийлар ёнма-ён турганда, қайси бири Хайёмники-ю, қайси бири Паҳлавон Маҳмудники эканини фарқ қилиш қийин.

Хоразм руҳонийлари Паҳлавон Маҳмудни «авлиё» деб кўкка кўтарганлар. Маҳмуднинг таржиман ҳоли унинг ҳалол бир меҳнаткаш эканини кўрсатгандек, ажойиб рубоийлари ҳам Паҳлавонни «авлиё» эмас, илғор, равшан фикрли файласуф бир зот эканини очиқ ифода-лаб беради. Мана бу рубоийни ўқиб мазмунига ўзингиз зеҳи солинг: ахир, бу сўзларни айтишга журъат этган кимса қандай «авлиё» бўлсин?

Кел кўнгул, мен ахтарай жононани,
Кўча-кўю ҳар эшик, ҳар хонани.
Масту майхўрмиз мудом Хайёмсифат,
Дўзах этгаймиш қабул мастонани.

Бундай фикрларни айтишга журъат этган кимсалар-ни руҳонийлар «шаккок», «йўлдан озган» деб атардилар.

Таажжубки, Хоразмнинг бу эркин фикрли шаккок шонри «авлиё» даражасига кўтарилибди!

Маҳмуд Паҳлавоннинг бошқа бир рубойисини олиб кўрайлик. Бу рубойи шоирнинг «авлиёлар» мазорини зиёрат қилиб, «авлиёлик» даъво қиладиган ҳожилар устидан чиқарган ҳукмидир:

Бу ҳожики аввал эди бир илон,
Ҳаждан келиб, аждар бўлди беомон,
Ҳарам-парам деса асло алданманг,
Уйинг куйгур, ўзи асли бенмон.

Маълумки, авлиёлар, зоҳидлар бу «фоний» дунёнинг лаззатларидан воз кечиб, риёзатга майл кўрсатадилар, «муқаддас» зиёратгоҳларни тавоф этиб, ўзларининг гуноҳларига—журму исёнларига мағфират тилаб, тарки дунё қиладилар, узлатга чекинадилар.

Паҳлавон Маҳмудда бундай майл кўринмайди, аксинча, у, даҳрий Хайёмдек ҳатто дўзахга мастона қадам қўймоқчи. Буми авлиёлик? Ҳожилар ҳаждан қайтгач, хонаи Каъба зиёрати шарофатидан ўзларини салкам авлиё деб юрардилар, турли сафсаталар сотиб, халқни гумроҳ этардилар. Паҳлавон Маҳмуд эса, бу мазорфуруш ҳожилардан қаттиқ нафрат қилади, ҳожининг: «ҳарам-парам деган гапларига алданманг», деб халқни огоҳлантиради. Буми авлиёлик?

Бу ерда табний бир савол туғилади: нега руҳонийлар Маҳмуд Паҳлавонни «авлиёлар» сафига қўшиб қўйдилар? Бу шунчаки, бир гумроҳлик, нодонликми? Йўқ, бундай эмас. Руҳонийлар ёлғиз Паҳлавон Маҳмудни эмас, машҳур шоирлардан Қамол Хўжандий, Машрабни ва Ҳувайдои ҳам «авлиёлар» қаторига қўшиб, уларнинг ҳам мақбараларини зиёратгоҳга айлантирган эдилар. Хўш, нега руҳоний табақага шоирларни «авлиё» деб эълон қилиш зарур бўлиб қолди?

Маълумки, улуғ санъаткорларнинг зўр нуфузи —

катта обрўси бор. Риёкор шайхлар, мунофиқ зоҳидлар ва умуман руҳоний табақа шоирларга «авлиё» лақабини тақиб, уларнинг обрўларидан фойдаланиб келганлар: шу йўл билан ўз мавқеларини мустаҳкамлашга уринганлар. Аслида эса, на Паҳлавон Маҳмуд, на Қамол Хўжандий ва на Ҳувайдо, на Машраб «авлиё» бўлган эмас!

Паҳлавон Маҳмуд ўз асрининг донишманди эди, у ўзининг узоқ умри давомида ҳаётни мушоҳада этиб, тўғри хулосалар чиқарган, бу ҳол унинг рубойларида ёрқин акс этиб, уларни ҳикматли сўзлар даражасига кўтарган. Мана шулардан бири:

Қора тош сира ҳам бўлмас ложувард,
Тоза қалбга юқмас асло чангу гард,
Қулоқ солгин Пурёйвалий сўзига,
Қўрқоқлардан бирон чиққанмиди мард!

Рост айтади бу улуғ донишманд, ёмон одамдан фақат ёмонлик, ёвузлик кутиш мумкин, мардликка, валломатликка, эзгуликка у қобил эмас!

Паҳлавон Маҳмуднинг нодонлардан, жоҳиллардан нафрати шу қадар зўрки, уни шоирнинг ўз тили билан айтмасдан бошқача таъбир билан тушунтириш имкони дан хориждир. Мана у нима дейди:

Уч юз Кўҳи Қофни келида туймоқ,
Дил қонидан бермоқ фалакка бўёқ,
Ёинки бир аср зиндонда ётмоқ,
Нодон суҳбатидан кўра яхшироқ.

Умар Хайёмнинг кўза ва кўзагар мавзуидаги рубойлари кўтобхон омманинг хотирида, албатта. Хайём бу мавзудаги рубойларидан бир томондан, материянинг абадийлигини тасдиқлар, иккинчи томондан, кўзагар образи орқали яратувчига — тангрига киноя қилиб,

бизни-ку лойдан ўзинг яратдинг, агар ёмон бўлсак — айб кимда, яхши бўлсак синдиришинг боиси нима, деб кулади.

Паҳлавон Маҳмуд ҳам шу мавзуда баҳс очиб, материянинг абадийлигини тасдиқлайди. Лекин Хайём билан Маҳмуд Паҳлавоннинг бу масалага муносабатида андак фарқ бор. Хайём одамнинг туғилиши, ўлиши, унинг тупроққа айланиши, бу тупроқдан бир кун кулол кўза ясаши, бу кўзанинг яна синиб, тупроққа айланиши, бу тупроқдан гуллар — чечаклар униб чиқиши, хуллас, материянинг доимий ҳаракатда бўлишига лоқайдроқ — бепарвороқ қарайди, бунга унчалик куюнмайди, ачинмайди. Маҳмуд Паҳлавон эса, бу шум зарурат олдида изтиробга тушади, қақшайди. Шу жиҳатдан қуйидаги рубойларга зеҳн солиб кўринг:

Х а й ё м:

Лойни муштлаб турган анови кулол—
Қилсайди ақл ила чуқурроқ ҳаёл,
Ҳеч қачон бунчалик тепкиламасди
Ота тупроғидан ясаркан сопол.

(Ш. Шомухамедов таржимаси)

П а ҳ л а в о н М а ҳ м у д:

Гуркираган олов—диллим йўлдоши,
Тўлқин урган дарё—кўзларим ёши,
Кўзагарлар ясаётган ҳар кўза—
Кўҳна дўстлар хокн—қўли ё боши.

Бу рубойларда гап, ҳозирча, инсон закосида қудратлироқ бир куч — ўлим ва унинг мантиқи оқибати устида боради. Хайём бу табий оқимга таассуф аралаш табассум билан қарайди. Паҳлавон эса, бу мудҳиш оқибатни ўйлаганда ларзага тушади. Бунинг сабаби шунки, ўлим каби табий заруратга Хайём соф фалсафий

жиҳатдан ёндошган, Паҳлавон Маҳмуд эса, бу аччиқ ҳақиқатнинг ҳиссий — лирик жиҳатига кўпроқ эътибор берган.

Паҳлавон Маҳмуднинг муҳаббат мавзуидаги рубойларини олиб кўрайлик. Паҳлавоннинг ишқ мавзуидаги рубойлари фикрнинг равшанлиги, мазмуннинг теранлиги, маҳбубга муносабатнинг самимийлиги, лирик қаҳрамоннинг маъшуқа ризоси учун ҳар қандай фидо-корликка ҳозирлиги, образларнинг ранг-бараңглиги, хулосаларнинг фавқулодда ва кутилмаганлиги билан кинини ҳайратда қолдиради. Чунончи:

На чораки маломатдур ватаним,
Ишқ ўлдирди, севги менинг кафаним.
Жаннат боғларида сен ўтир, зоҳид,
Мен—маст булбул, дўзах менинг чаманим.

Сўрагни, гўзалим, керак бўлса жон,
Жон эмас, сўрагни ҳаттоки имон.
Фақат яқинроқ кел, қилма нитизор,
Сен ҳарна истасанг бергум бегумон.

Деди ёрим: «Яна нима ғамнинг бор?
Хаёлниг банд этди қайси гўзал ёр?»
Қўлларига бериб ойна, дедимки:

Кимнинг аксини кўрсанг—шу менга дилдор.

Муҳаббат мавзуидаги ғазалларда, рубойларда, ҳатто баъзи дostonларда «ёр», «дўст», «маъшуқа», «маҳбуба», «жонона» сўзлари турли маъноларда келади. Сўфиёна шеърларда бу сўзлар «худо» маъносида ишлатилади. Бобир бу сўзларни диёр — ватан маъносида қўллайди. Машҳур форс-тожик шоири Лоҳутий бу сўзларни ватан, озодлик, инқилоб ва идеал маъносида ишлатади. Абулқосим Лоҳутийнинг қуйидаги ажойиб рубойида бу ҳақиқат жуда равшан ифодасини топган:

Ошиқнингман, ишқнинг меним имоним,
Борлигимнинг моҳияти жононим,

Садқа бўлсин сенга ҳар неки борим,
Сен маъшуқам—инқилобим, Эроним.

Умар Хайём, Паҳлавон Маҳмуд, Навоий ва Ғузулий каби улуғ санъаткорларда «ёр», «дўст», «маҳбуба», «маъшуқа», «жонона» каби сўзлар кўпинча, коинотнинг латофатига рамз — символ бўлиб келади. Зотан, санъатда инъикос этган нафосат коинотдаги барча гўзалликларнинг жамулжами, мужассам тимсолидир. Мана шу олий гўзаллик бир шоирга соҳибжамол ёр, бирига гўзал диёр, бошқасига инсон истагининг арши аълоси — гоёларнинг чўққиси бўлиб кўринади-да, нафис бир табассум билан ҳаммани ўзига имлайди. Йўқ, имламайди, ижодга, курашга, камол топишга даъват қилади.

Паҳлавон Маҳмуднинг назар-эътиборидан молпараст, дунёпараст, бошқача айтганда, олтин-кумуш бандалари ҳам четда қолмаган Мол-дунёга, олтин-кумушга сажда қилувчи бу тоифа: «ема, ичма, бўл бахил, бой бўлмасанг мен кафил», шiori остида иш кўрадилар. Бу тоифа бой бўлади, лекин гадодан баттар кун кечиради. Улар бойлигини боласидан аяйди. Маҳмуд Паҳлавон ана шу тоифа устидан истеҳзо қилиб бундай дейди:

Эй хожа, сен нечун бунча беҳабар,
Хаёлингда кеча-кундуз кумуш, зар,
Дастмойянг-ку бу оламда бир кафан,
Буюрганми сенга кафан, ким айтар?

Паҳлавон Маҳмуд Чингизнинг қонли юришлари натижасида мамлакатга етказилган оғир жароҳатлар ҳали битмаган бир даврда яшади. Бу давр Урта Осиё ва айниқса, Хоразм тарихининг энг оғир даври эди. Паҳлавон Маҳмуд ватан бошига тушган бу сонсиз-саноқсиз балолар, тўфонларнинг шоҳиди бўлди. Шоир мана шу тарихий бахтсизликларни бир рубойга сиғдириб, ўз асрининг ажойиб реалистик лавҳасини чизиб берган:

Давронда кўп кўзини мен гирён кўрдим,
Неки бало бўлса беомон кўрдим,
Нуҳ минг йил яшади, кўрди бир тўфон.
Мен Нуҳ бўлмасам ҳам минг тўфон кўрдим

Биз Паҳлавон Маҳмуд рубойларидан бир неча мисоллар келтирдик, холос. Лекин, зийрак ўқувчилар бунда қатрада денгиз акс этганини ҳис этадилар, деб ишонамиз.

* * *

Паҳлавон Маҳмуднинг номига ҳамиша бир-икки лақаб тиркаб айтилади. Уни Хоразмда: «Паҳлавон Маҳмуд», «Полвонпир» десалар, тарих ва тазкира китобларида «Ҳазрат Паҳлавон», «Маҳмуд Пирёрвали», «Маҳмуд Пурёйвалий» деб тилга олинади. «Оташкада» ва «Қомусул аълom»да эса, Паҳлавон Маҳмудни жанговар, жангжўй, ҳарбий, урушқоқ маъносига «Қитоли» лақаби билан тилга оладилар.

«Мажолисул-ушшоқ» тазкирасида келтирилган бир ғазалида Паҳлавон Маҳмуд «Қитоли» лақабини ҳам тахаллус ўрнида ишлатган. Чунончи:

Дасте намерасад чу Қитоли ба зулфи ёр
Қувват зи по—у зўр бозу ниҳодаем¹.

Баъзи тазкирачилар Пирёр Вали шоирнинг отасининг номи деб даъво қилса (масалан, Шамсиддин Соми), бошқалар Пирёр Вали шоирнинг тахаллуси деган фикр-ни олға сурадилар (масалан, Виктор Виткович).

Аслида бу даъволарнинг ҳар иккиси ҳам хато.

¹ «Мажолисул ушшоқ», 271—278-бетлар, ЎзФА Шарқшунослик институти, қўлёзмалар фонди, ин. № 13787.

«Чароғи ҳидоят» луғатида: «Пурёйвалий—пахлавонлар пирига бериладиган лақаб» дейилади¹.

Маҳмуд эса, Урта Осиё, Эрон ва Ҳиндистонда елкаси ерга тегмаган биринчи даражадаги паҳлавон эканини юқорида қайд қилган эдик. Шунинг учун паҳлавонлар паҳлавони, паҳлавонлар пири маъносида Пурёйвалий лақаби дастлаб хоразмлик Паҳлавон Маҳмудга берилган. «Ғиёсул луғат»нинг қуйидаги сўзлари ҳам бу фикрни тўла тасдиқлайди:

«Пурёйвалий Маҳмуд Хоразмийнинг лақаби. Баъзан бу сўз мажозий маънода зўрхона (пахлавонхона) бошлиғи бўлган кекса паҳлавонларга ҳам нисбат берилди».²

Мана шу асосларга биноан биз Маҳмуднинг паҳлавонлик лақабини бу кунгача ёзиб келгандек Пирёр Вали шаклида эмас, Пурёйвалий шаклида ёзишни маъқул кўрдик.

Котиблар рубойларни кўчирганда жуда кўп хатога йўл қўйганлар. Натижада бир мисрада вазн бузилган бўлса, бошқасида маъно тамомила ўзгариб кетган. Форс адабиёти мутахассисларидан дўстим Мунирхон Муинзода билан бақамти котибларнинг муқаррар хатоларини топиб тузатдик. Бизнинг бу хизматимиз нимадан нборат эканини қуйидаги мисолларда аннқ кўришингиз мумкин:

Қўлёзмада:

1. Бо кеш писари ки дилбариро шояд

Тузатилгани:

Бо хуш писаре ки дилбариро шояд

¹«Ғиёсул-луғат»нинг 100 ва 577- саҳифаларига қаралсин. Қампур, Раззоқий матбааси, ҳижрий 1323 йил.

²«Ғиёсул-луғат»нинг 100 ва 577- саҳифаларига қаралсин. Қампур, Раззоқий матбааси, ҳижрий 1323 йил.

Қўлёзмада:

2. Гар тарки видоъ кардаем маъзурам

Тузатилгани:

Гар тарки видоъ кардаам маъзурам

Қўлёзмада:

3. Май нўш бенишон баса хоҳад мурд.

Тузатилгани:

Май нўшки бенишон баса хоҳад мурд

Қўлёзмада:

4. Э дил то ғами ишқ таманно карди

Тузатилгани:

Э дил чу ғами ишқ таманно карди,

Қўлёзмада:

5. Он зарраки ҳисоб нояд ном

Тузатилгани:

Он зарраки дар ҳисоб нояд ном.

Қўлёзмада:

6. Бо бад биниши бош бегонаи у

Тузатилгани:

Бо бад манишину бош бегонаи у

Қўлёзмада:

7. Дарёйн талаб жумла бару баста бувад

Тузатилгани:

Дарҳойн талаб жумла барў баста бувад

Қўлёзмада:

8. Душанба бурд бор душам буд

Тузатилгани:

Душинаки бар дарғаҳи ту душам буд

Қўлёзмада:

9. Дар роҳ нигарки роҳ чуан рафтаид

Тузатилгани:

Дар роҳ нигарки роҳ бинон рафтаид.

Қўлёзмада:

10. Расместки дар вафо бани одам нест

Тузатилгани:

Расмест вафоки дар бани одам нест.

Қўлёзмада:

11. Ман Нуҳн ним ҳазор тўфон дидам

Тузатилгани:

Ман Нуҳ наям, ҳазор тўфон дндам.

Бошқа тузатишлар ҳам худди шу руҳда бўлиб, рубойларнинг котиблар вайрон этган вазнини, мазмунини бир даражада тикладик, деб ўйлаймиз.

Биз «Рубоиёти ҳазрати Паҳлавон» номи билан юритилган беш қўлёзма нусхани кўздан кечириб, шулардан эллик етти рубойини танлаб, таржима қилдик. Айрим нусхаларда уч юздан ортиқ рубойлар бор-ку, нега биз кўпроқ олмадик? Бунинг сабаби шуки, ҳамма нусхаларга бошқа шоирларнинг рубойлари кириб қолган. Қандайдир масъулиятсиз котиб сўраб-суриштирмай, қўлга тушган ёки эшитган ҳар бир рубойини Паҳлавон Маҳмудга нисбат бериб кўчира берган. Натижада, «Ҳазрати Паҳлавон рубойлари» номли қўлёзмалар турли маслак ва ҳар хил савиядаги шоирларнинг муштарак рубой тўплами бўлиб қолган.

Хоразмликлар асрлар давомида Паҳлавон Маҳмудни «авлиё» деб юрганлари учун бўлса керак, котиблар ҳам нуқул сўфиёна рубойларни унга нисбат бериб тўпламга кирита берганлар. Бунинг устига биз кўриб чиққан қўлёзмалар ҳаммаси ҳам XIX—XX асрда кўчирилган. Агар булар орасида бирорта эски-мўътабар нусха бўлганда, Паҳлавон Маҳмуд рубойларини ажратиш энгилроқ бўларди. Афсуски, ҳозирча эски нусхалар топилгани йўқ. Шунингдек, «Оташкада» ва «Қомусул аълом»да тилга олинган «Қанзул ҳақойиқ» номли маснавийни ҳам топиш бизга насиб бўлмади.

Биз, Паҳлавон Маҳмудга нисбат бериб, бошқа шоирларнинг асарларини нашр этиб қўймайлик, деган анди-

ша билан рубойларни мумкин қадар синчиклаб текширдик, турли шоирларнинг рубойлари қоришиб кетган бу шубҳали нусхаларни қайта-қайта ўқиб, Паҳлавон Маҳмуднинг соғлом, мағрур овозини фарқ этишга ҳаракат қилдик. Биз таилаган рубойлардаги руҳий тетиклик, фикрий тераилик уларни бошқа рубойлардан ажратиб туради. Айрим рубойларга эса шоир: «Бишнава сухани Маҳмуд Пурёйвалий» деб, ўз номи билан муҳр босиб қўйган.

Шоирнинг номи зикр қилинган рубойларнинг руҳига қараб, биз шу қалбнинг садосини, шу руҳнинг туғинини ўқувчига етказишга ҳаракат қилдик.

*Хива — Тошкент
1960 йил*

МАРДЛИҚ ВА ОДАМИЙЛИҚ ТАРОНАЛАРИ

Учинчи нашрига сўзбоши

I

Субҳидам пайти кимдир кўча эшигини қоқди, бу декабрь ойининг аёз тоиги эди. «Ҳозир» дедим-да, наридан-бери кийиниб ташқарига чиқдим. Чиқдим, ҳайрон бўлиб қолдим. Эшигимиз олдида Хоразм область прокурори Рустам Муҳамедов турарди.

Мен меҳмонни дарҳол иссиқ уйга бошлаб кирдим, пальтони ечиб, бемалол ёзилиб ўтиришни таклиф қилдим. Аммо, меҳмон узр айтди:

— Домла, мен сизга Хоразмдан совға олиб келдим. Шу нарсани сизга топшириб, иккинчи самолётда кайтишим шарт, чунки кечки пайт обкомда мажлис бўлади.

Демак ҳеч қандай эътирозга ўрни йўқ.

Биз ошиғич равишда совғани очиб кўрдик. Бу—биз зориқиб, истаб юрган Паҳлавон Маҳмуднинг рубойлари мажмуаси эди.

Мен камоли қувонганимдан меҳмонни қучоқлаб ўпдим, ваъдага вафолари, олижанобликлари, маданиятимиз тарихига бўлган чексиз эҳтиромлари учун Мадраҳим Раҳмонов ва Рустам Муҳамедовларга қайта-қайта ташаккур айтдим. *

Меҳмон хайр-хўш қилиб кетгандан сўнг, мен ифтихор билан ўйлардим: «Ажабо, партия ва давлат арбоблари, ҳатто адлия ходимлари ҳам адабиёт, шеърят хизматида, бу қандай гўзал-а!»

Мадраҳим Раҳмонов ким дейсизми? Воқеа мана бундай:

Паҳлавон Маҳмуд ҳақидаги асаримни кенгайтириб, уни қайта нашр этиш менинг ўн йиллик орзум. Бу—янги тадқиқотлар ўтказиш, шоирнинг бошқа асарларини топиш, уларни форсчадан ўзбекчага таржима қилиб, шарҳу баён этиш демакдир.

Шу мақсадда 1974 йил 23 сентябрда Ёзувчилар Союзидан ижодий командировка олиб, Хивага жўнадим. Таассуфки, Хива зиёратидан мурод ҳосил бўлмади. Хивадан бирор янги нарса топмадимгина эмас, борлари ҳам музейдан йўқолганини эшитиб қаттиқ ранжидим. Хуллас, Хивадан хуноб бўлиб Урганчга қайтдим.

Урганчда эски қадрдонимиз, область прокурори, ҳуқуқшунослик фанлари кандидати муҳтарам Рустам Муҳамедов хонадонида меҳмон бўлдик. Кечқурун дарстурхон атрофида уч киши ўтирардик: мен, мезбон ва Хоразм областининг масъул ходимларидан Мадраҳим Раҳмонов.

Тўсатдан келган меҳмонга: «Қандай шамол учирди?»—каби савол бериш одати бор.

Мен сафарим сабабини айтиб, Хива музейидан Паҳлавон Маҳмуд рубойларининг шоир Фируз кўчирган энг нодир нусхаси йўқолганини ҳасрат-надомат билан нақл қилдим.

Эшитганлар жуда хафа бўлишди, хафа бўлишдан эмас, бир оз хижолат чекишди. Ахир, оталаримиз олти юз йил асраган дурдоналарни бугун музейдан ғойиб бўлиши ҳазил жиноят эмас-да! Ажабо, қайси муртад, қайси малъун бу қабиҳ ишга қўл урди экан?

Мадраҳим Раҳмонов узоқ йиллар обкомнинг биринчи секретари, область ижроия комитетининг раиси ла-

возимида ишлаган, кўпни кўрган вазмин, камтарин киши эканлар. Мана шу киши менга тасалли бериб бундай дедилар:

— Хафа бўлманг, домла. Эзгу ният билан сафарга чиқибсиз. Сизни ноумид қилиб қўймаймиз. Паҳлавон рубойларининг бир нусхаси менда ҳам бор. Аммо яқинда уни бир қариндошимиз Шовотга олиб кетган эди. Ҳозир пахта терим кампанияси, ҳаммамиз шу иш билан бандмиз. Сал қўл бўшаса, дарҳол уни олиб келамиз, бироқ сизга қандай етказиб беришни билмай турибман.

Гап шу ерга келганда мезбонимиз Рустам Муҳамедов сергакланиб:

— Агар сиз китобни менга келтириб берсангиз, мен дарров Тошкентга бориб, уни домланинг ўз қўлларига топшириб келаман,—деб илтифот қилдилар.

Бу фикр ҳаммамизга мақбул тушди, учовлон шунга қарор қилдик.

Рустам Муҳамедовнинг Урганчдан китоб кўтариб Тошкентга келишдан мақсади шу ваъдага вафо қилиш эди.

Ўртоқ Раҳмонов бериб юборган нусха олтмиш уч саҳифадан иборат бўлиб, уни 1944 йилда Ҳасанмурод Қори кўчирган, аммо қайси манбадан олингани кўрсатилмаган. Ушбу мажмуада форс-тожик тилида ёзилган уч юз ўн тўрт рубой бор.

Мен бу тўпламни олиб, Андижонга равона бўлдим. Муродим андижонлик дўстларим Имоиддин Қосимов (Улфат) ва Омонулло Валихонов (Боқир) билан бақамти Паҳлавон Маҳмуд рубойларини синчиклаб ўрганиш, уларнинг энг нафис ва мумтозларини танлаб олиш эди. Гап шундаки, Боқир ва Улфат форс тилинигина эмас, форс классик адабиётини ҳам жуда яхши билишади. Назаримда, биз учовлон бирга бўлсак, ҳар қандай нозик нуктани ечишимиз, ҳар бир маъно товланишини пайқашимиз осон кўринади.

Худди шундай бўлди. Ун кун давомида (ҳар кун эрта соат 8 дан соат 2 гача) Ҳазрат Паҳлавон рубойларини синчиклаб ўқиб чиқдик. Шу жараёнда котиб йўл қўйган муқаррар хатоларни топиб тузатдик. Бадний баркамол рубойларни алоҳида дафтарга кўчирдик. Ана шундай тайёргарликдан сўнг таржимага киришдик.

Машҳур рус шоири Жуковскийнинг таржима санъати ҳақида ажиб фикри бор: «Прозада,—дейди Жуковский,—таржимон авторнинг қули, поэзияда шоирнинг ҳамкоридир». Биз учовлон Ҳазрат Паҳлавонга муносиб ҳамкорлар бўлдикми-йўқми, бу жиҳати биздан кўра муҳтарам ўқувчиларга аёндыр.

II

Паҳлавон Маҳмуд рубойларини ўқиган киши ўзини қандайдир маънавий покиза, руҳий тетик ва улуғвор ҳис этади, чунки бу рубойларда шу руҳ сингдириб юборилган.

Хўш, бу қудратли руҳнинг сарчашмаси қаерда? Бу Паҳлавон Маҳмуднинг шахсий эътиқодлари ифодасими ёхуд бирор табақа, гуруҳнинг ғоявий дастурими?

Кўҳна манбалар, жумладан Фаридиддин Атторнинг «Тазкиратул авлиё» китобида айтилишича, бу покиза руҳ тарихда футувват ёки жувонмардлик номи билан машҳур бир оқимнинг, бир ижтимоий табақанинг дастуриламалидир.

Жувонмардлар халққа беминнат хизмат қилиб, муздини ҳақдан талаб қилиш шоири остида иш тутганлар.

Эрон олимларидан Саид Нафисий «Сарчашмаи тасаввуф дар Эрон» номли асарига: «Футувват—жувонмардлик гуруҳининг улуғ пешволаридан бири машҳур шоир Паҳлавон Маҳмуд Хоразмийдир»,—деб таъкидлайди. Шу олимнинг уқтиришича, Урта Осиёнинг довжюрак исёнкорлари—сарбадорлар ҳам жувонмардлар гуруҳига мансуб бўлганлар.

XIII—XIV асрларнинг бир даража уюшган меҳнаткаш табақаси, шубҳасиз, шаҳар ҳунарманд-косиблари эди. Булар темирчилар, қуролсозлар, мисгарлар, дурадгорлар, кўнчилар, мўйнадўзлар, тўқувчилар, тикувчилар ва меъморлардан иборат катта куч эдилар. Жувонмардлар мана шу ҳунармандлар гуруҳининг жанговар намояналари сифатида майдонга чиқдилар. Араб ва мўғул босқинчиларининг вайронкорона ҳарбий юришлари азобини чеккан бу мазлум ўлка халқларининг тақдирга тан бериб кетишлари қанча ғайри-табiiй бўлса, шу элнинг ўктам ўғлонлари орасида жувонмардлик, сарбадорлик ҳаракатининг пайдо бўлиши шунчалик табiiйдыр.

Жувонмардлар гуруҳининг ҳаёт принциплари мардлик ва унинг безаги: марҳамат, шафқат, мурувват, саховат ва олижаноблик асосига қурилган. Жувонмардлар элга хизмат қилишни, афтодаларга дастгир бўлишни, муҳтожларга марҳамату заифларни ҳимоя қилишни ўзлари учун шараф деб билганлар.

Профессор Ё. Э. Бертельс «Сўфизм ва сўфийлик адабиёти» номли китобида: «Футувват ҳунармандларнинг яширин ташкилоти»—деб атайди.

Еш олимларимиздан Ёқубжон Исҳоқов футувват—жувонмардлик ҳаракатидан баҳс этиб: «Ҳунармандлар гуруҳининг илғор қарашлари ва интилишларини ифодалаган бу йўналиш ўша даврдаги илғор кучларнинг маълум қисми учун маънавий замин бўлган»—дейди.

Паҳлавон Маҳмуд футувват—жувонмардлик ҳаракатининг ташкилотчисигина эмас, унинг маънавий раҳнамоси эди. Шоирнинг мардлик ва олижаноблик руҳидаги рубойлари шундан далолат бериб турибди:

Олам фили қайтаролмас журъатимиз,
Чархдан зўрроқ қудратимиз, шавкатимиз,
Гар чумоли кириб қолса сафимизга—
Шер этажак уни дарҳол давлатимиз,

Ўз нафсинга бўлгин амир, шунда мардсан,
Ўзгаларга бўлма ҳақир, шунда мардсан,—
Инқилганин тепиб ўтиш мардлик эмас,
Афтодага бўлсанг дастгир, шунда мардсан.

Устоз Навоий ҳам бу борада ғоят порлоқ бир
айтганлар, табаррук учун шу байтни келтираман:

Мурувват барча бермоқдур, емоқ йўқ,
Футувват барча қилмоқдур, демоқ йўқ.

III

Паҳлавон Маҳмуд тасаввуф тариқатининг ваҳдатул
мавжуд (пантеизм) оқимиға мансуб файласуфлардан
эди. Агар дин пешволари, худо ломакон, унинг шаклу
шамойили йўқ, дейишса, бу файласуфлар бутун табиат-
ни илоҳийлаштириб, худонинг дийдорини коинотдаги
барча мавжудодда кўришади. Инсон тафаккуридаги бу
жараёни немис файласуфи Фейербах: «идеализмдаги
материализм»,—деб атайди.

Энди Паҳлавон Маҳмуднинг пантеизм руҳи билан
суғорилган қуйидаги рубойларига зеҳн солиб кўринг:

Жаҳон чеҳра—рангу рўйи ўзингсан,
Ақл дарё—унинг суйи ўзингсан,
Гул баргида шабнамдайини ўтирма,
Бу боғчанинг рангу бўйи ўзингсан.

Гул ёғади юзларингдан субҳивор,
Гул ёғади хулқингдан ҳам чун баҳор,
Лаҳза сари рангга тўлиб бу олам—
Гул ёғади чеҳра очиб бу рўзгор.

Шариат пешволари мўминларга у дунёда жаннат
ваъда қилиб, осийю жофийларни дўзах азоблари билан
қўрқитишади. Ваҳдатул мавжуд файласуфлари эса, бу

ғапларга зоҳид сафсатаси деб қарайдилар, инсон ва
унинг ақлий, ижодий имкониятларига юксак баҳо бе-
риб, худо инсоннинг қалбида, жаннату дўзах ҳам инсон
вужудида, у билан бир пўстда деб қарашади.

Шу мазмун адосида Ҳазрат Паҳлавоннинг қуйидаги
фарди ғоят ёрқин чиққан:

Беҳишту дўзахинг ўзинг-ла ҳампўст,
Ўзгадан қидириб нетарсан, эй дўст?

Паҳлавон Маҳмуд 79 йил умр кўрдн. (1247—1326).
Ўзининг баракали умри давомида шоир талай тарихий
воқеаларнинг шоҳиди бўлди, кўп кузатишлар, мушо-
ҳадалар ўтказди. Натижада унинг фалсафий қарашла-
рида ўзгариш рўй берди, у тадрижий равишда фалсафа-
нинг бир қутбидан иккинчи қутбига, яъни идеализмдан
материализм томон қадам ташлади. Шоир тафаккури-
даги бу ўзгаришни сиз қуйидаги рубойларда равшан
кўришингиз мумкин:

Дунё бинокори тузар қаср—айвон,
Тузиб бўлади-ю, қилади вайрон,
Фалакка етказиб бугун тоқини,
Эртага этади ер билан яксон.

Ерга аралашиб ётар неча дил,
Жаҳон зарралари—лаб, тиш ёки тил,
Ердан униб чиққан сунбул ё гулин
Гўзалларнинг сочи ё юзи дегил.

Паҳлавон Маҳмуд «жаҳон зарралари—лаб, тиш
ёки тил» деб ҳаракатдаги материяни кўзда тутмоқда,
демак, материянинг шакли ўзгарса ҳам моҳияти ўзгар-
майди, нобуд бўлмайди, вожибал вужуднинг, яъни пар-
вардигорнинг амру иродасидан ташқари мажудлиги-
ча қславеради.

Т. Жалолов
1975 йил

رباعیات

۱

یارب درخلاق تکیه گاهم نکنی
 محتاج وزیرو پادشاهم نکنی
 موی سیهم از کرمت گشته سفید
 باموی سفید روسیا هم نکنی

۲

بر روی گل از ابر نقاب است هنوز
 در طبع دلم میل شراب است هنوز
 در خواب مروچه جای خواب است هنوز
 جانامی خور که آفتاب است هنوز

۳

از روی توصیح و ار گل میبارد
 وزخلاق توجون بهار گل میبارد
 آن صبح شکفته که در عهد خوش است
 از چهره روزگار گل میبارد

РУБОИЙЛАР

1

Ўзгаларни менга такягоҳ қилма,
 Муҳтожи вазиру подшоҳ қилма.
 Карамингдан қора сочим оқарди,
 Оқ сочим-ла зору рӯсиёҳ қилма.

2

Гул юзнда булут ниқобдур ҳануз,
 Кўнгилларда майли шаробдур ҳануз,
 Ухламагини, рафлат вақтими ҳозир?
 Май ич жоно, зеро офтобдур ҳануз.

3

Гул ёғди юзларингдан субҳвор,
 Гул ёғди кулқингдан ҳам чун баҳор,
 Лаҳза сари рангга тўлиб бу олам—
 Гул ёғди чеҳра очиб бу рӯзгор¹.

¹Рӯзгор — Паҳлавон Маҳмуд бу сўзни олам, киниот маъносидан ишлатганлар. (Т. Ж.)

Жаҳон чеҳра—рангу рӯйи ўзингсан,
 Ақл дарё—унинг суви ўзингсан,
 Гул баргида шабнамдайини ўтирма,
 Бу боқчаннинг рангу бўйи ўзингсан.

Умриниз дарахтни паст қилма, рабби,
 Борлиқ шаробидан маст қилма, рабби,
 Ўзинг қарам бир-ла мард йиғитларини
 Ноқасларга зерндаст қилма, рабби.

Йироқдан қарасам лабинг пурҳанда,
 Озод эдим, тағин бўлибман банда.
 Озодликдан ҳар бир банда эрур шод
 Мен шундан шод—сенга бўлибман банда.

Дилим яна дилбар домнига тушди,
 Не дилбар, ситамгар домнига тушди,
 Бирининг бандидан қутулмай ҳануз,
 Бошқа парипайқар домнига тушди.

роئي است جهان كه رنگ آن روى تويى
 جوئي است خرد كه آب آن جوى تويى
 شاداب نشين چوشينم گل همه عمر
 كين باغچه را رنگ تويى بوى تويى

يارب تو درخت عمر ما پست مكن
 يارب ز شراب هستيم مست مكن
 يارب بكرم جمله جوانمر دانرا
 محتاج و پريشان و تيهي دست مكن

از دور بديدم لب پر خنده تو
 آزاد بودم باز شدم بنده تو
 هر بنده كه از ادشودشا دشود
 من شاد بر آنكه شدم بنده تو

اي دل بكمند دلبري افتادى
 در دام بت ستمگرى افتادى
 از قيد يكي خلاص ناكشته هنوز
 في الحال بدم ديگرى افتادى

از ياد تو دل زمان زمان، تازه شود
 آری ز نسیم گلستان تازه شود
 دیدار تو عید یست که از دیدن آن
 خاطر خوش و دل خرم و جان تازه شود

آن کسکه زمین و چرخ افلاک نهاد
 بس داغ که او بردل غمناک نهاد
 بسیار لب چو لعل، زلفین چو مشک
 در بطن زمین خطهء خاک نهاد

گل برکف و بانک شیشه در گوشت باد
 غمهای جهان جمله فراموش باد
 بانغمهء آبشار در سایهء ابر
 چند آنکه قدح نوش کنی نوشت باد

مائیم که از قیدالم آزادیم
 غم گرچه غذای ماست دائم شادیم
 هشیاری رانه رنگ دانم ونه بوی
 چون نرگس یارمست مادرزادیم

دوشینه بگریه صیقل سینه شدم
 آینه فروزدل بی کینه شدم
 اشکم اثرار کرد کدورت بگذاشت
 چندان بگر یستم که آینه شدم

Единг билан кўнглим ҳар замон тоза,
 Насим эсса бўлғай гулистон тоза,
 Дийдоринг фараҳбахш, уни кўрганда—
 Хотир жам, дил хуррам, танда жон тоза.

Ул қодирки арзу афлок яратди,
 Кўнгилда доғ, дилин ғамнок яратди,
 Мушкин зулфларин-ю, ёқут лабларини
 Ерга қориб, охирда хок яратди.

Қўлда гул, қулоқда шишадан овоз,
 Жаҳон ғамларини даф этар бу соз.
 Сув нағмаси-ю, булут соясида
 Қадаҳ тутсалар ич, қилмайини ҳеч ноз.

Аламлар қайдидан озодлар—бизлар,
 Ғам ризқимизу доим шодлар—бизлар.
 Хушёрлик не, ранги рўйини билмаймиз
 Ер кўзидек мастона зодлар—бизлар.

Йиғилардан бўлди беғубор сийна,
 Дилим ҳам кўзгудек бўлиб бекина,
 Кўз ёшим кудурат ғуборин ювиб,
 Соф бўлди қалбим ҳам мисли ойина.

دی طوطیء ما شکر مقالی میکرد
صد عشوه با بروی هلالی میکرد
کنج دهن از خنده نمیداد شکنج
جائی ز برای بوسه خالی میکرد

زلف تو که طعن برت چین میکرد
چشمت بکرشمه غارت دین میکرد
رخسار تو میدید خدا بر عرصات
بر قدرت خود هزار تحسین میکرد

از آمدنت اگر خبر داشتمی
در رهگذرت گل سخن کاشتمی
گر کاشتمی بدیده برداشتمی
خاک قدمت بر مژه بگذاشتمی

امروز بهای هیزم وعود یکیست
در مرتبه خلیل نمرود یکیست
در گوش کسانیکه زدولت مستند
آواز خرونگمهء داود یکیست

دل بهر تو صد تیغ ملامت خورده است
صد زخم ز تیغت به قیامت برده است
در عهد تو چون کسی سلامت طلبد
روزی که تو زاده ای سلامت مرده است

Маҳбубимнинг ширини мақоли яхши,
Ҳам серишва қоши—ҳилоли яхши.
Оғиз ганжини кулгидан ҳеч тиёлмас,
Бўса учун бўш жойи—холи яхши.

Зулфинг мудом таънаи санамн Чин,
Қўзинг карашмаси бир ғорати дин,
Аросатда худо кўрса руҳсоринг
Қудратига ўзи ўқир минг таҳсин.

Келишингдан воқиф бўлсам баногоҳ,
Гул экардим йўлларинга субҳигоҳ,
Шу гуллардан гулдасталар тутардим
Бу шарафдан маҳрум бўлибмен, эй воҳ.

Ҳайфокя баҳода ўтини уд бир¹
Ҳам мартабада Халилу Намруд бир²,
Давлатдан маст бўлган анқов наздида
Эшак овози-ю куйи Довуд бир³.

Дастингдан дилимда юз хил маломат,
Бу захм битмагай токи қиёмат,
Ким ҳам сендан умид қилар саломат?
Сен туғилган куни ўлган саломат.

¹Уд — музика асбоби, қимматбаҳо дарахт.

²Намруд — худоник даъво қилган эиг золим подшо.

Халил — Намруд зулми ва даъволарига қарши исён кўтаргани учун гулханга тақдланган Иброҳимнинг сифати, лақаби.

³Довуд — машҳур созанда ва хонанда.

ای سر وقد و سمنبر گل رخسار
 زینهار مباحش همنشین با خس و خار
 هر چند چنار سرفراز چمن اسهت
 توشاخ گل تراچه نسبت بیچاره؟

باخوش سر این بادهء ناب اولی تر
 وان درمستی دیده پر آب اولی تر
 چون عالم دون وفانخواهد کردن
 از بادهء دردمست خراب اولی تر

از بادهء لعل ناب شد گوهر ما
 آمد بفتان زدست ما ساغر ما
 از بسکه همی خوریم می بر سر می
 مادر سر می شدیم می بر سر ما

عید آمد و کارها نکو خواهد کرد
 ساقی می ناب درسبو خواهد کرد
 افسار نماز و پوزبند روزه
 عید سر این خزان برو خواهد کرد

آنیم که پیل چرخ نتابد لت ما
 بر چرخ زنند نوبتی شوکت ما
 گرد در صف ما مورچه ای کیرد جای
 آن مورچه شیر گردد از دولت ما

Эй сарвқаду кумуш тану гулрухсор,
 Нокасга ҳамнишни бўлмагин зинҳор.
 Гар чинор чаманда савлат тўкса ҳам,
 Гул ила чинорнинг не нисбати бор?

Ширакайфга бу бодан ноб авло,
 Мастликда-чи, дийдан пуроб авло,
 Бу пасткаш оламда вафо бўлмагач,
 Дард бедасидан масту хароб авло.

Тоза лаълдир бодадан гавҳарнимиз,
 Дастизмиздан фиғонда соғаримиз,
 Биз май бошида-ю, май бизнинг бошда,
 Яъни майи нобдир тожи сарнимиз.

Ҳайит келса савоб иш биттусидир,
 Саҳар соқий майи ноб туттусидир,
 Намозингин қўйиб, рўзангин тарк эт,
 Бугун гуноҳин савоб биттусидир.

Олам фили қайтаролмас журъатимиз,
 Чархдан зўрроқ қудратимиз-шавкатимиз,
 Гар чумоли кириб қолса сафимизга,
 Шер этгажак уни дарҳол давлатимиз.

۲۳

گر بر نفس خود امیری مردی
ور بردیگری تکیه نکیری مردی
مردی نبود فتاده را پای زدن
گردست فتاده بگیرد مردی

۲۴

باقوت پیل مور میباید بود
باملك دوگون اور میباید بود
این طرفه نگر که عیبی هر آدمی
میباید دید و کورمیباید بود

۲۵

گر کارجهان بزور بودی و نبرد
مردازسر نامرد بر آوردی کرد
این کارجهان چو کعبتین و چونرد
نامرد زمرد میبر چه توان کرد

۲۶

یادست مرا این سخن از صاحب دردی
مردی نشوی تا نکنی خدمت مردی
زینهار مکن خدمت آنکس که نکرد است
تا عهد جوانی به ادب خدمت مردی

۲۷

ماصاف دلانیم بکس کینه نداریم
خلقیات بما دشمن و ما باهه یاریم
ماشاخ درختیم پراز میوه توحید
هرره گذری سنگ زندعار نداریم

40

23

Уз нафсинга бўлгин ямр, шуида мардсан,
Узгаларга бўлма ҳақир, шунда мардсан,
Йиқилганин тепиб ўтиш мардлик эмас,
Афтодага бўлсанг дастгир, шуида мардсан.

24

Филдай кучинг бўлса ҳам мўр¹ бўлиб кўрин,
Молинг ошиб-тошса ҳам ур² бўлиб кўрин,
Ҳамманинг айбини билганинг ҳолда,
Ҳеч нарса билмагандай, кўр бўлиб кўрин.

25

Олам нини бошида бўдсайди бир мард,
Номарднинг бошидан чиқарарди гард,
Олам нини доим қисли нарда ўйин
Найранг билан ютади мардларин номард.

26

Бир оқил дейдики: бўлғил валломат,
Ёки валломатга қила кўр хизмат.
Номард хизматига ёндошма эинҳор,
Ўйлагин, бу ўғит қандоқ пур ҳикмат.

27

Қўнглим оппоқ, па кек ва на кинам бор,
Душманни кўн ва лекин мен ҳаммага ёр.
Мевали дарахтман, ҳар бир ўткничи—
Тош отиб ўтса ҳам менга бўлмас ор.

¹Мўр — чумоли.

²Ур — луғавий маъноси ялонғоч демак. Аммо бу ерда оддий кийимда юрмоқ, ладбосга ортяқча зеб бермаслик маъносда.

41

ای دل تو بیا از پی جانانه رویم
لیلی طلبان بهر درخانه رویم
خیام صفت به خمر مستیم مدام
با دوزخ اگر رویم مستانه رویم

حاجی که ز کعبه و ز مینا برگشته
مار بست که رفته ازدها برگشته
زینهار فریب حرمش را نخورید
کاین خانه خراب از خدا برگشته

از سنگ سیاه لاجوردی مطلب
و ز فلفل و زنجبیل سردی مطلب
بشنو سخن محمود پوریارولی
از آدم نادرست مردی مطلب

سه صد کوه قافرا به هاون سودن
نه طاق فلک بخون دل اندودن
صد سال اسیر بند ز نندان بودن
به ز انکه دمی همدم نادان بودن

آتش که انکه میزند سینۀ ماست
دریا که چو موج میزند دیده ماست
این کوزه گران که کوزه ها میسازند
از خاک برادران دیرینه ماست

Кел кўнгил, мен ахтарай жононани,
Кўча-кўю ҳар эшик, ҳар хонани
Масту майхўрмиз мудом Хайёмсифат
Дўзах этгаймиш қабул мастонани.

Бу ҳожики аввал эди бир илон,
Ҳаждан келиб аждар бўлди бесмон.
Ҳарам-парам деса асло алданманг,
Уйинг куйгур, ўзи асли беимон.

Қора тош сира ҳам бўлмас ложувард,
Тоза қалбга юқмас асло чангу гард.
Қулоқ солгини Пурёйвалий сўзига,
Қўрқоқлардан бирон чиққанмиди мард!

Уч юз Кўҳи Қофин келида туймоқ,
Дил қонидан бермоқ фалакка бўёқ
Еинки бир аср зиндонда ётмоқ
Нодон суҳбатидан кўра яхшироқ.

Гуркираган олов — дилим йўлдоши,
Тўлқни урган дарё — кўзларим ёши
Кўзагарлар ясаётган ҳар кўза —
Кўҳна дўстлар хоки — қўли ё боши.

هاکشته عشقیم محبت کفن ماست
 پرورده دردم ملامت وطن ماست
 زاهد تو برو جنت و فردوس نشین باش
 ما بلبل هستیم که دوزخ چمن ماست

ای دوست اگر جان طلبی جان بتو بخشم
 از هرچه عزیزاست بگو آن بتو بخشم
 ای کافر بدگیش اگر سوی من آیی
 ز نار بخود بندم و ایمان بتو بخشم

دلدار مرا گفت چرا غمگینی
 در قید کدام دلبر شیرینی
 بر خواستم آئینه بدستش دادم
 گفتم که در آئینه که را می بینی

ای خواجه درین جهان چرا بی خبری
 روزان و شبان در طلب سیم و زری
 مستمایه تو درین جهان یک کفن است
 آنهم بکمان است بری یا نبری

چشم از ستم زمانه گریان دیدم
 هر پنج و بلا که ممکن است آن دیدم
 نوحی که هزار ساله یک طوفان دید
 من نوح نیم هزار طوفان دیدم

Не чораки маломатдур ватаним,
 Ишқ ўлдирди, севги менинг кафаним,
 Жаннат боғларида сен ўтир, зоҳид,
 Мен — маст булбул, дўзах менинг чаманим.

Сўрагин, гўзалим, кەряк бўлса жон,
 Жон эмас, сўрагин ҳаттоки имон.
 Фақат яқинроқ кел, қилма илтизор,
 Сен ҳарна истасаи бергум бегумон.

Дели ёрим: «Яна нима гаини бора?
 Хаёлинг байд элди қайси гўзал ёр?»
 Қўлларига бериб ойна, дедимки:
 Кимнинг аксини иўрсаи — шу менга дилдор.

Эй хожа, сен нечуң бунча бекабар,
 Хаёлингда кеча-кундуз кумуш, зар,
 Дастмоияр-жу бу оламда бир кафан,
 Буфурғамми сенга кафан, ким айтар?

Давронда кўп кўзни мен гирён кўрдим,
 Неки бало бўлов, беомон кўрдим.
 Нуҳ-ку минг йил яшаб кўрди бир тўфон,
 Мен Нуҳ бўлмасам ҳам минг тўфон кўрдим.

گفتم: بگو معنی عمر چیست؟
گفت: یا برق یا شمع یا پروانه
گفتم که طالب این دنیا کیست؟
گفت یا گول یا مست یا که دیوانه

خورشید برون از افق خون بچکاید
مه کند جبین و زهره گیسو ببرید
شب جامه سیاه کرد در ماتم صبح
بر زد نفس سرد و کریبان بدرید

تا دست اجل کشید بر جان تو تیغ
چشمم بگریستن سبق برد از میغ
کس بر سر خاک تو نیامد که نکفت
آن صورت نازنین درین خاک دریغ

هنگام سحر نرگس و هم لاله شکفت
مرغ سحری ناله کنان این میگفت
می نوش که بی نشان خواهی مرد
بر خیز که در خاک بسی خواهی خفت

مردم ز غمت با دل ناشاد دریغ
وز مردن من کس نکند یاد دریغ
هجران رخت ندامت آورد افسوس
ویدار تو با قیامت افتاد دریغ

Дедим: айт, умриниг маъноси нима?
Деди: чақмоқ, ё шамъ, ёки парвона.
Дедим: бу дунёга бино қўйган ким?
Деди: ё гўл, ё маст, ёки девона.

Уфқни қизартди қон йиғлаб қуёш,
Ой тирнади юзини, Зухра юлди бош,
Тонг мотамида тун қаро кийиниб,
Еқасни чок этди қилолмай бардош.

Жонингга қасд этгач омонсиз ажал,
Булутдек ёш тўкди кўзим шу маҳал,
Тупроғниг устига келганлар деди:
Аттанг, ер остида қолди бир гўзал.

Тонг чоғи ёзганда лолалар япроқ,
Саҳар қуши додлаб дерди, эй ўртоқ,
Май ичким, дараксиз кетар ҳамма ҳам,
Қўзғал, ер остида ётгундир узоқ.

Ғамингдан ўлдиму дил бўлмади шод,
Ҳеч киши этмагай энди мени ёд.
Айрилиқ келтирди афсус-надомат,
Дийдор қўрмоқ энди йўқдир, юз фарёд!

ای دل غم عشق تا تمنا کردی
خودرا بمیان خلق رسوا کردی
تا میل یگل رخا رعنا کردی
هر روز برای خود گلی وا کردی

ناخوانده مرو تو بر سر خوان کسی
بیقدر شوی اگر خوری نان کسی
یکپیرچه نان قاق، یک کاسه آب
بهتر ز هزار بره بریان کسی

دلهای خراب ما عمارت که کند
این گروه گناه ما کفارت که کند
ما بر سر خاکها زیارت کردیم
تا بر سر خاک ما زیارت که کند

با خوش پسری دلبری را که شاید
گفتم سخنت شکسته چون میآید
گفتا که بدین تنگدھانی که مراست
گر نشکنش چگونه بیرون آید؟

دردا که دل حزین نشد یکدم شاد
افتان که نشد خاطر از غم آزاد
اقسوس که حاصلی ندیدم از عمر
فریاد که شد عمر گرانمایه به باد

Эй дил, ишқ ғамнин таманио қилдинг,
Ўзингин халқ ичра сен расво қилдинг.
Ҳар кунн ўзингча бир гулин таилаб—
Гўзаллар юзини тамошо қилдинг.

Борма айтмаганининг дастурхонига,
Қул узатсанг, қадринг тушар, ионига,
Қўшма ўзгаларнинг барра кабобин
Қотган ноҳу совуқ сувинг сонига.

Ким қилур бу вайрон дилим иморат?
Ким гуноҳим учун берур кафорат?
Мен зиёрат қилдим кўп қабристонни,
Билмадим ким қилур қабрим зиёрат?!

Дилбаримга дедим: эй гўзал, танноз,
Нечун синиқ чиқар оғзингдан овоз?
Дедики: тор оғзим сўзини сифдирмай,
Ушатиб-ушатиб чиқарар оз-оз.

Оҳқим хаста кўнглим ҳеч бўлмади шод,
Ғамдан хотирим ҳам бўлмади оод.
Тириклик ниҳоли бермайини ҳосил,
Бўлди азиз умрим, дарнго, барбод.

بر دوستی دهر منه خاطر هیچ
 کز وی نشود بغیر کین ظاهر هیچ
 صد سال اگر نشستہ * آید مرگ
 صد ملک اگر گرفته * آخر هیچ

کردون بقضای تو دل نرم نداشت
 رخسار ترا حرمت آزرده نداشت
 آید عجبم از ملک الموت که او
 جان از تو همی گرفت و شرم نداشت

هرگز المی چو فرقت جانان نیست
 دردی بتر از واقعه * هجران نیست
 گر ترک و داع کرده ام معذورم
 تو جان منی و داع جان آسان نیست

نه بر دل ما زهیچ یاری باراست
 نه بر دل هیچکس ز ما آزاراست
 از کسوت فخر و عار عاری شده ایم
 مارا نه بکس فخر و نه از کس عاراست

دوران که بجز رسم جفا نیست در و
 از اهل وفا کس آشنا نیست در و
 ای من سگ آنکس که وفایی دارد
 سگ بهتر از ان کس که وفاییست در و

Дунё дўстлигига берма хотир ҳеч,
 Кекдан ўзга ундан бўлмас зоҳир ҳеч,
 Юз йил яшасанг ҳам ўлим келади,
 Юз мулкни олсанг ҳам бўлур охир ҳеч!

Ўлимнигдан фалак тутмади мотам,
 Жамолнигни кўриб бўлмади мулзам,
 Азронл ишндан ажабланиман:
 Жонниг ола туриб уялмади ҳам.

Ҳамма дарддан кўра айрилик ёмон,
 Ҳамма қайғудан ҳам ёмондир ҳижрон,
 Қўлимдан келмайди сендан айрилмоқ,
 Жонсан, жондан кечниш эмас-ку осон.

Кўнглимизга қўнмас бировдан ғубор,
 Биздан ҳам бировга етмагай озср,
 Ор ва ифтихордан узоқлашганимиз,
 На бировга фахру, на бировдан ор.

Буткул фалак ишн — жавр ила жафо,
 Вафо аҳли бўлмас у билан ошно.
 Вафоли кишининг ити бўламан,
 Қишндан ит яхши, бўлмаса вафо.

معمار فلک که قصر و ایوان سازد
چون ساخت تمام باز ویران سازد
هر طاق که امروز رساند بفلک
قردایش بخاک تیره یکسان سازد

که در هوس روی نیکو آویزم
که در سر زلف مشکبو آویزم
القصة ز هرچه رنگ و بویی یابم
از حسن تو فی الحاق برو آویزم

در بادیه * عشق دویدن مشکل
از ورطه * عشق یا کشیدن مشکل
مشکل همه این است که دایم همه جا
ممشوق معین هست، دیدن مشکل

هر چند گهی ز عشق بیکانه شوم
با عاقبت آشنای و همخانه شوم
ناگاه پری رخی بمن بر گذرد
بر کردم از آن حدیث و دیوانه شوم

دی آینه * خویش بصیقل دادم
چون روشن شد به پیش خود بنهادم
در آینه غیب خویش چندان دیدم
کز عیب کسان هیچ نیامد یادم

Дунё биннокори тузар қаср-айвон,
Тузиб бўлади-ю қилади вайрон,
Фалакка етказиб бугун тоқнини,
Эртага этади ер билан яксон.

Гоҳо гўзалларнинг юзини ўйлайман,
Гоҳо зулфини, гоҳо кўзини ўйлайман.
Алқисса, ҳуснингдан қайси завқ берса,
Уша замон шунинг ўзини ўйлайман.

Ишқ биёбонида юрмоқ ҳам мушкул,
Ундан оёқ йиғиб турмоқ ҳам мушкул,
Ҳаммадан мушкулроқ шуки, ҳар жойда
Ёрниг маълум, лекни кўрмоқ ҳам мушкул

Баъзи вақт бўламан ишқдан бегона,
Қайғусиз роҳатга яқини ҳамҳона,
Тўсатдан бир гўзал учраб қолганда—
Яна йўлдан уриб қилур девона.

Кўзгумга берардим кечқурун сайқал,
Боқдим унга тиниқ бўлган бир маҳал,
Шунча кўп кўринди ўз айбимки, мен
Ўзгалар айбини унутдим тугал.

بدفعل کسی همیشه دل خسته بود
 درهای طلب جمله پر و بسته بود
 گر آنکه بسازد او بهر نیک و بدی
 دل خرم و شادمان و غم رسته بود

محمود هر آنچه ناسپاس است بداست
 عیب است بر آنکه حق شناس است بداست
 در کهنه گی لباس خود عیبی نیست
 عیب دیگر آنکه در لباس است بداست

یکچو غم ایام نداریم خوشیم
 گر چاشت بود شام نداریم خوشیم
 چون پخته بما میرسند از عالم غیب
 از کس طمع خام نداریم خوشیم

اجزای زمین دل خردمندان است
 زرات جهان همه لب و دندان است
 هر سنبل و گل که از زمین میروید
 کیسوی بتان و گلروی خوبان است

افسوس که در زمانه یک همدم نیست
 یک یار وفادار درین عالم نیست
 زینهار وفا مجو ازین آدمیان
 ره میبت وفا که در بنی آدم نیست

Дағал дили доим эзилган бўлур,
 Талаб йўли унга тўсилган бўлур,
 Ёмон-яхши билан ким келишолса,
 Дили шоду ғамдан қутулган бўлур.

Маҳмуд, ношукурлик ҳар кимда ёмон,
 Айб-айбу, лек етук ҳақимда ёмон,
 Кийим эскиргани айбга қўшилмас,
 Айб шунда — гар бўлса кийимда ёмон.

Шодмиз; қайғумиз йўқ асло айёмдан,
 Саҳарлик бўлгану қайғу йўқ шомдан,
 Ғойибдан пишган нон келиб турганда,
 Хомтама эмасмиз, тама йўқ хомдан.

Ерга аралашиб ётар неча дил,
 Жаҳон зарралари — лаб, тиш ёки тил,
 Ердан униб чиққан сунбул, ё гулли
 Ғўзалларнинг сочи, ё юзи дегил.

Афсуски, топилмас ҳамдам бу дамда,
 Бир вафоли ёр йўқ асло оламда,
 Одамлардан вафо нстама зинҳор,
 Вафо одати йўқ бани одамда.

۶۳

شاهی طلبی برو گدای همه باش
بیگانه ز خویش آشنای همه باش
خواهی که ترا چو تاج بر سر گیرند
دست همه بوس و خاکپای همه باش

۶۴

بر بستر خاک خفتگان می بینم
در زیر زمین نهفتگان می بینم
هر چند بصرای عدم مینگرم
ناآمدگان رفتگان می بینم

۶۵

که کاسه * عمر صاف باشد که درد
که پوشش من پلاس باشد که برد
اینها همه سهل است بنزد عاقل
مشکل این است که زار میباید مرد

۶۶

ای دل هوس جامه * اطلس نکنی
بر کهنه لباس خویشتن بس نکنی
خواهی که زمانه تو آسان گذرد
خودرا بعبث مقید کس نکنی

۶۷

در راه نگر که راه بینان رفتند
غافل بنشین که هم * پیمان رفتند
قومی که قریبان و موافق بودند
آن قوم گذشت و هم قریبان رفتند

56

63

Подшолик истасанг, бұл эл гадоси;
Узингни унуту, бұл эл ошноси.
Эл тож каби бошга кўтарсни десанг,
Эл қўли туггину бұл хокипоси.

64

Тупроқ тўшагида ётган кўп кўрдим,
Ер қора бағрига ботган кўп кўрдим,
Йўқлик оламига кўз ташлаганда,
Келмаган кўп кўрдим, кетган кўп кўрдим.

65

Ҳаёт майи бўлур тиниқ, қуйқа ҳам,
Қийим ҳам гоҳи бўз, гоҳи беқасам.
Булар оғир эмас оқил олдида,
Зор ўлмоқлиқ бўлур жуда оғир дам.

66

Эй дил, шоҳи тўини қилмагил ҳавас,
Эски киймоқлики ҳам этмагил бас,
Енгил ўтси десанг ўз кунингни сен,
Қарам қилма ўзин бировга абас.

67

Йўлга боқки, йўлчи одамлар кетди,
Ғофил ўтирмаки, ҳамдамлар кетди,
Бир қавм сенга яқин ва уйғун эди,
У қавм ўтиб, яқин одамлар кетди.

57

در دست اجل که نیست درمان او را
 بر شاه و گدا ست حکم و فرمان او را
 شاهی که بحکم خویش کرمان میخورد
 امروز همیخورند کرمان او را

۶۹

مسکین دلم از حیات خود بیزار است
 وین عمر عزیز پیش چشم خوار است
 افسر بصرم سبکتر از افسار است
 سر بر بدنم گرانتر از دستار است

من کیستم آخر که ثوابم طلبند
 یا آنکه حساب خورد و خوابم طلبند
 آنجا که نباشند ملائک بحساب
 من کیستم آیا که حسابم طلبند

۷۱

خاطر ز غبار درد رفتن حیف است
 جز بر سر نیش غصه خفتن حیف است
 در باغ جهان چون گل خورشید مباحش
 بی لذت غنچگی شکفتن حیف است

Ажал шундай дардқи, йўқ унга дармон,
 Шоҳу гадоларга беради фармон.
 Қирмон подшоҳиким ерди Қирмони,
 Энди егай унинг ўзини Қирмон!

69

Бечора дилим-ку ҳаётдан безор,
 Бу азиз умрим ҳам кўз олдимда хор.
 Бошимдаги тожим — енгилтак бошбоғ,
 Танамдаги бошим — оғир, зил дастор.

70

Мен кимманки, мандаи савоб кутарлар,
 Еб ётганим учун жавоб кутарлар.
 Малак ҳам ҳисобда бўлмаган жойда
 Нима учун мандаи ҳисоб кутарлар.

71

Дарду алам билан умрин сарфлаш ҳайф,
 Қайғу тиканидан жонин асраш ҳайф,
 Жаҳон боғи нчра қуёш гулидек
 Гунчалик лаззатни тотмай гуллаш ҳайф!

¹Форс-тожик тилида «кирм»—қурт демак, «кирмон» сўзи эса—
 қуртлар демакдир. Эронда «Қирмон» деган шаҳар ҳам бор. Паҳла-
 вон ушбу рубонда форс тилида «кирм» сўзининг маъно жиҳатидан
 товланишидан фойдаланиб, сўз ўйини қилган:

Қирмон подшоҳиким ерди Қирмони
 Энди егай унинг ўзини кирмон—

мисраларининг маъноси: Қирмон подшоҳи илгари Қирмон аҳолиси-
 ни таларди—ерди, энди унинг ўзини «кирмон»—қуртлар емоқда,
 демакдир.

عمریست که دانش هدف تیر منست
 ارقام جنون جو هر ششیر منست
 محبوس فضای قدسم برپای
 موج نفس فرشته زنجیر منست

۷۳

آخر ز دماغم گل سودا بشکفت
 و آنگاه نه زیر پرده رسوا بشکفت
 داغیکه ز دیوانه کیم بر سر بود
 گل گشت مرا بر همه اعضا بشکفت

۷۴

هر نقطه ز دفترم دل سوخته است
 هر حرف شبی بظلمت آموخته است
 هر شام عبارت نکشم منت شمع
 هر معنی من چراغ افروخته است

۷۵

از تنگدلی چمن به چشم گوراست
 گل در نظرم جراحت ناسوراست
 گر بی نمکی تقض شوراست چرا
 هم بی نكاست بخت من هم شوراست

۷۶

درویش ز شه جمعیت اندیشتراست
 میدار حساب از آنکه درویشتراست
 دیوار شکسته را خطر هاست ولی
 دلهای شکسته را خطر بیشتراست

60

Дониш эрур отган ўқим нишонн,
 Дадиллик маибан — билимим конн.
 Эзгулик осмонни маҳбусман мен,
 Занжирим — фазо ю само уммонн.

73

Димоғимдан охир савдо гул очди,
 Расволнн пардасинн торн тил очди.
 Девоналнгимдан бошимдаги доғ
 Бутун вужудимдан гул юз хил очди.

74

Ҳар нуқта хатимда ёнган юракдир,
 Ҳар ҳарфи қоронғу зулмат демакдир.
 Чекмасман оқшомлар шамнинг миннатинн,
 Чунки, фикрим шамдан шуғлалироқдир.

75

Дилтангликдан чаман кўзимга гўрдир,
 Наздимда гул жароҳати носурдир¹
 Тузсиэлик — шўрликнинг акси-ку, ахир,
 Нега бахтим ҳам тузсиэ, ҳам шўрдир?

76

Улусга қайғурур шоҳ эмас, дарвеш,
 Зеро у дарвешдир, дарвешдир, дарвеш.
 Бузуқ деворлардан ташвиш бор, лекин,
 Снинг кўнгуллардан кўпроқдир ташвиш.

¹Жароҳати носур—пишиб етилмаган яра.

طالب رقم قبولت ازرد. بتراست
 كارت همكى بداست و از بد بتراست
 كافر ز چه خویش را كنى مؤمن نام
 مانند تو مؤمن ز مرتد بتراست

آنمکه زبان معرفت کلک من است
 شمشیر خرد نطق گهر کلک من است
 آنانکه بملك امتیازند ملوک
 دانند که عرصه سخن کلک من است

از رشك تو گل بباغ خودرا بکشد
 چون لاله بدرد داغ خودرا بکشد
 آنجا که دید شمع جمال تو فروغ
 گر من نکشم چراغ خودرا بکشد

ای عشق چه آنشی دودت نبود
 وی غم چه نوایی که سرودت نبود
 ای کام چه برندی که بودت نبود
 ای عیش چه بودی نمودت نبود

این چرخ سنان فتنه خونریز کند
 هنگامه عافیت بلا ریز کند
 چرخیکه نتابد بوفارشته مهر
 چرخیمتکه تیغ کینه را تیز کند

Розилигинг, зоҳид, раддан баттароқ,
 Ҷамма ишинг баддир, баддан баттароқ.
 Кофирсан-ку! Нега: «Муъминман!» — дейсан?
 Сендек муъмин, бил, муртаддан баттароқ!

Маърифатинг тили — чолғу — нойимдир,
 Ақлим — қилч, сўзим ўқу ёйимдир.
 Имтиёзлар мулкин шоҳи билурким,
 Сўз майдон — ишғол қилган жойимдир.

Рашкиндан боғда гул ўзини сўлдирур,
 Лоладек кўксини доғ бир-ла тўлдирур,
 Жамолнинг шуъласи ёритган жойда
 Чироқ ўз нурини ўзи сўндирур.

Эй ишқ, нечук ўтсан, ахир, дудинг йўқ?
 Эй ғам, нечук куйсанким, сурудинг йўқ?
 Эй истак, нечуксан, тутқич бермайсан,
 Эй шодлик, нечуксанким, вужудинг йўқ?!

Бу чарх фитна ўқин қон тўкар этмиш,
 Тинчлик даврин бало қўзғатар этмиш.
 Пигирмас меҳр ипин вафога бу чарх,
 Бу чарх кина тинг тез кесар этмиш.

نام تو گاز و یافته ایام شرف
 نامیستکه میارد از ین نام شرف
 چون روز شرف بکام دل نوشی جام
 می فیض پزیرد از لب جام شرف

در چرخ نمانده در فلك نیز نمك
 در جرم سماك ودر سماك نیز نمك
 چشم نمك از خوان نمك بی نمك است
 دوریست که نیست در نمك نیز نمك

هر دم چو گل آشفته کنم دفتر دل
 برباد دهم چو لاله خاکستر دل
 چون شیشه ساعت همه شب گرد فراق
 دل بر سر من ریزد و من بر سر دل

طالب ز سرشت خود خجل باش خجل
 زآن رو که نه يك زبانی و نه يك دل
 نیمی طاوس و نیمی كبك یعنی
 يك پایه حناداری و يك پای بکل

جمعی که همه يك زبان برد سختم
 در سنگ عناد جمله گوهر شکتم
 هر لحظه هزار نیش نوشم زین قوم
 از شومی اینکه صاحب بکد و قتم

Номнигданки, топар ҳар айём шараф,
 Шундай номки, келтирар бу ном шараф.
 Май ичмай нетарсен шарафли кунда?
 Бахш этур файзу келтирур жом шараф!

Йўқ осмонда, ериниғ юзида ҳам туз,
 Денгизниғ сувида, музида ҳам туз.
 Туз кўздан оққан қон туфайли тузсиз,
 Ажаб замонки, йўқ тузида ҳам туз!

Ҳар замон кўнглимин қилиб паришон,
 Лоладек дил кулни сочаман ҳар ён.
 Ҳар тун қум соатдек фироқ ғуборин
 Бошимга сочаман ҳар соат, ҳар он.

Қилмишинигдан, зоҳид, уятгил, уят!
 Чунки тилинғ бошқа, бошқадир ният!
 Ним товус, ним каклик вужудинғ, зоҳид,
 Оёғниғ гоҳ чипор, гоҳ қирмиз, иллат!

Нодон ғайбатига бўлибман нишон,
 Қайтарғум ҳужумни, менман паҳлавон!
 Маломат қилурлар жоҳиллар, чунки,
 Билмда эрурман нодирн замон,

تا چند هجوم غم زهر سو بینم
 نکشایم چشم چین ابرو بینم
 تاکی سر اندیشه نهم بر کف پای
 رخساره در آینه زانو بینم

نقدم بمحک رسیده مفشوش نیم
 سیم سره ام مس طلاپوش نیم
 پالوده صاف کرده ام چون زر مهر
 چون نقره مه پرغش و کم جوش نیم

عاشق سخنم فیض نفس میخوام
 يك حسن ادا بصد هوس میخوام
 این هیچکس از مخاطب من نسزد
 در خورد خطاب خویش کس میخوام

زین نامه پر بسته به مضمون پرسم
 زین واقعه چون پرسم چون پرسم
 آن به که بسینه روزنی بکشایم
 وین صورت حال از دل پر خون پرسم

هر گل که بدست آرزو می بینم
 از گلشن ان فرشته خو می بینم
 هر خونکه ز جام هجرا کردم نوش
 رنگ همه را بر لب او می بینم

Ҷар ёқдан ғам отган тошни кўраман,
 Қўз очсам — чимрилган қошни кўраман.
 Қачонгача поймол этиб фикримни,
 Тизза кўзгусида бошни кўраман?!

Утда айнигучи серғаш эмасман,
 Соф олтинман, миси баркаш эмасман.
 Қайноқман ва софман қуёш нурдек,
 Ойдек совуқ, доғлик баркаш эмасман!

Сўзпарастман, файзли нафас истаيمان,
 Бир лутфда юзлаб ҳавас истаيمان.
 Бу нокаслар лойиқ эмас тинглашга,
 Нозик сўзга бир серҳавас истаيمان.

Мазмунни пешанам хатидан сўрай,
 Тақдирим қай йўсини ва қачон сўрай,
 Яхшиси кўксимни ёриб бу ҳолининг
 Аслини қон тўлган кўнглимдан сўрай!

Орзунинг илгида кўрганам ҳар гул,
 Билгумки, боғида ёккан у софдил.
 Ҳажрининг жамида ичганим ҳар қон,
 Лабларин рангидан, ранг олган деб бил.

ای دل چو زبان دشمن جان تو نیم
 بر ما چه کشی تیغ زبان تو نیم
 تاکی تو بخواب غفلت و ما بیدار
 ای بخت غنوده پاسبان تو نیم

ای چرخ فلک زمانه * دون پرور
 از کجرویت راست روان است خطر
 دانا ز تو زیر پای و نادان بر سر
 یارب شود این چرخ فلک زیر زبر

دردم دردم تمام جانم دردم
 پروانه صفت ز شمع رویت کردم
 گر دولت وصل تو میسر گردد
 مالم بکف پای تو رنگ زردم

خوش عمر که با دلبر رعنا گذرد
 باد سحر از دامن صحرا گذرد
 گفتیم بهار آمد و عیشی بکنیم
 چندانکه بهار آمد و بی ما گذرد

یک چند پی دانش و دفتر گشتیم
 یک چند پی زینت و زیور گشتیم
 چون واقف ازین جهان ابتر گشتیم
 ترک همه کردیم و قلندر گشتیم

Эй дил, тилдек душманн жон эмасмиз.
 Урма тигниг, билгил, забон эмасмиз.
 Қачонгача сен гафлатда, биз — уйғоқ,
 Мудраган бахт, сенга посбон эмасмиз!

Эй чархи фалак, замонайн дунпарвар,
 Тескари юришинг тўғрига хатар:
 Нодон бош устида-ю доно поймол,
 Е раб, бу фалакни эт зеру забар.

Дардмандам, дардмандам, буткул дардмандам,
 Оразниг шамъидан ўрулай ҳар дам,
 Гар васлиниг давлати муяссар бўлса,
 Сурайин пойнингга бу рўйи зардам!

Қандай яхши бир раънога бўлсанг ёри
 Саҳродаги шаббодадек хушрафтор,
 Баҳор келди, дўстлар, гаштин сурайлик,
 То келгунча бизсиз ўтгувчи баҳор.

Неча йил илм-ҳунар пайнда бўлдик
 Неча йил зар-зевар пайнда бўлдик,
 Олам сирларидан бўлганда огоҳ —
 Боришни ташлаб қаландар бўлдик.

Сен, албатта, топиб бир доно, ўлтир,
 Ёинки, топиб сен бир раъно, ўлтир,
 Топилмаса сенга гар иккиси ҳам,
 Беҳуда кечирма вақт, таиҳо, ўлтир.

Емон кўз кўрмасни ул кўзлари маст,
 Кўрмасни офат ул лаби майпараст,
 Мурудим шудирким, худодан доим,
 Муборак қаддига етмасни шикаст!

Дўстим, эрталикиниг ғамни емагил,
 Бу бир нақд нафасни ғанимат билгил,
 Бу эски эшикдан ўтармиз бир-бир,
 Етгаймиз ўшанда бизлар кўп минг йил.

Фалак чархи ичра бизлар ҳайронмиз,
 Фонус мисол хаёл қилиб сарсонмиз,
 Қуёш чароғ бўлса, жаҳон бир фонус,
 Қўғирчоқдек тунда биз саргардонмиз.

Бошу кўнгул қора, гўёки лола,
 Кўз гунча оғзидек лиммо-лим жола.
 Қўнглиминийг ёнidan ўткучи деди:
 Қулоғимда қолмиш ҳазини бир мола.

Ўзинҳар то ба مردم дана بنشین
 یا با صنم لطیف رعنا بنشین
 این هر دو اگر میسر نشود
 اوقات مکن ضایع و تنها بنشین

چشم بد خلق بچشم مستش نرسد
 آفت به لب می پرستش نرسد
 در پیش خدا همین مرادی دارم
 یا قد مبارکی شکستهش نرسد

ای دوست بیا تا غم پردا نخوریم
 و این یکدم تقدرا غنیمت شموریم
 فردا که ازین در کهن در گذریم
 یا هفت هزار سالکان سر بسریم

این چرخ فلک که مادر او حیرانیم
 فانوس خیال از و مثالی وانیم
 خورشید چراغ دان عالم فانوس
 ما چون صوریم کندر و گردانیم

مغزم سیاهی چو دل لاله پراست
 چشم چو دهان غنچه از ژاله پراست
 از پهلوی دل گذشت لبریز چنان
 گوشم چو جلاجل دف از ناله پراست

۱۰۲

ای چرخ مرا نه هوش و نه ادراك است
آيينه طينتم كدورت ناك است
در تربيتم آب رخ سمعی مریز
هر چند كه خاك را بشوئی خاك است

۱۰۳

صاحب نظری نشان والا کهرایست
بی منظری دلیل کوه نظریست
بی عشق کمال نیست در طرف وجود
این کاسه نام از این لقب کاسه گرایست

۱۰۴

چشم تو که در ناز تمام اسباب است
برساز کرشمه غمزه اش مضراب است
مرغان دل آورده چو ماهی بکنار
زلف تو که هم رشته و هم قلاب است

نه توبه شکسته ام شرابم بفرست
آشوب نشان اضطرابم بفرست
کم ساز بيك دو ساغر سوز خار
آتش بدلم فتاده آبم بفرست

۱۰۶

از ره مفکن نشانه جوی چو مرا
آشفته مکن نسیم خوی چو مرا
در رهگذر خویش میفشان گل مشک
بی نم منجای خاك بوی چو مرا

102

Замоннинг зарбидан бош беидрокдур,
На дилнинг кўзгуси қайғудан покдир,
Саъй этма тўкиб тер тарбиятимга,
Тупроқни ювсанг ҳам у хокдир, хокдир!

103

Назар топган кимса — қийматли гавҳар,
Кам ўйлаган кимса бўлур беназар,
Ишқсиз камол бўлмас ушбу оламда,
Косадан муроддир, асли, косагар!

104

Кўзингдир ноз билан жоно гўзалроқ,
Ғамзангдан карашма созидир қувноқ,
Овлагай дил қушин худди балиқдек,
Муаттар сочингдир ҳам ип, ҳам қармоқ.

105

Тавбамга таяндим, шаробим келтир,
Изтиробим ортди гулобим келтир,
Сўндирар тутсанг жом хуморим ўтин,
Ўт тушди кўнглимга кел, обим келтир.

106

Ҳидоят излайман, сен йўлдан урма,
Насимдек югурай, йўлимни бурма,
Йўлингга гуллардан солма поёндоз,
Сероб қил, хокбўйман, кўзларга сурма.

73

Ҳамдамлар кибр ила сўзларлар сўзин,
Чаманда гул дея билурлар юзин,
Тулу кун соям-ла сўзлашурман мен,
Еш бола кўргандек кўзгуда ўзин.

108

Шинкоят қилма, эй таъмагир ипоқ,
Тупроқдан ор этмам, чунки ўзим хок!
Чўпини ҳам элтолмас бу сувдан ҳеч ким,
Гавҳар сенга бўлсини, менга бас хошок!

109

Ҳар кимса ҳам сенга ошино бўлмас,
Сени кимки, билмас у шайдо бўлмас.
Дардингда бўламан расво ва лекни,
Дардингин асрайман, у расво бўлмас.

110

Парҳез бемаза-ю тузсиздир тақво!
Гуноҳда ҳам афсус, маза йўқ асло!
Ювди сув тузини ҳамма нарсанинг,
Олди ел мазани, бу қандай савдо?!

111

Худони ёд этиб, биёбон кетдик,
Биз тан оламиндан жон томон кетдик.
Тулу кун фикр этдим етмиш икки йил,
Сарсон бўлиб юрдик, ҳам ҳайрон кетдик.

Ҷуз мин кә һемдәман гзйндә худра
сәд гәл бә чмн бйндә в чйндә худра
ба сәйәһә хууш руз в шәб дәр сәхнм
чун тәфл кә дәр әййнә бйндә худра

108

طالب منما شكوه افلاك به من
من خاكم از آن نميرسد خاك به من
زين بحر چو كس خسي نيارد بكنار
گوهر بتوارزاني و خاشاك به من

109

هر كس نبود مرد شناسايي تو
عارف بتو نيست غير شيدايي تو
رسوا شوم و درد تو رسوا نكنم
رسواني من فدای رسواني تو

110

از زهد نمك رفته ز پرهيز مزه
دردا كه نمانده در گنه نيز مزه
آب آمده شسته از همه چيز نمك
باد آمده برده از همه چيز مزه

111

با ياد جلال در بيابان رفتيم
از عالم تن به عالم جان رفتيم
هفتاد و دو سال فكر كردم شب و روز
سرگشته در آمديم و حيران رفتيم

۱۱۲

عقل عقلا پی روحس کی گردد
 زر از حسد حسود مس کی گردد
 نامرد سگ است مرد دریای محیط
 دریا بدهان سگ نجس کی گردد

۱۱۳

شب حامله ایست تا چه زاید بینیم
 زانگشت زمانه تا چه آید بینیم
 از اول هرچه آمد دیدیم
 تا آخر عمر هرچه آید بینیم

۱۱۴

با بد منشمین باش بیگانه^{*} او
 در دام افتی اگر خوری دانه^{*} او
 تیر از سر راستی کمان را کج دید
 بنگر که چگونه رست از خانه^{*} او

۱۱۵

گر آه زدی دیده براه باید داشت
 خود را ز کنار چه نگه باید داشت
 در خانه^{*} دوستان چو محرم گردی
 دست و دل و دیده را نگه باید داشت

۱۱۶

دی در سر کوی دل عبادت کردم
 مر پاکان را جنب زیارت کردم
 کفارت آنکه روزه خوردم رمضان
 در عید نماز بی طهارت کردم

76

112

Оқил ақли ҳисга гирифтор бўлмас,
 Ҳасад қилган билан тилло хор бўлмас,
 Номард — нт кабидир, мард буюк дарё,
 Дарё нт дамидан ҳеч мурдор бўлмас.

113

Тун — иккиқат хотин, не туғар экан?
 Замона ҳукмидан не ёғар экан?
 Умр аввалида не келди, кўрдик,
 Кўрармиз — охири не бўлар экан?

114

Емон билан улфат бўлма, юр йироқ,
 Йўлингга дон сочиб, қўяди тузоқ,
 Ёйин эгри кўриб, тўғрилигидан—
 Ўқ ундан қанчалик қочганига боқ!

115

Оҳ тортган чоғингда йўлга кўз тутгил,
 Йўлда қудуқ бордир, эҳтиётинг қил,
 Дўст уйда маҳрам бўлган вақтингда
 Қўлингин, кўзингин, дилин тия бил.

116

Дил кўйини кездим, бу меиға одат,
 Покни ҳам ювиқсиз этдим эиёрат,
 Рамазон рўзасини тутмаганимга —
 Ювиқсиз намоаним бўлди кафорат.

77

تا هست ترا غیرت مردی در سر
 مگذار عیال خویش از خانه بدر
 شاخی که ز دیوار برون آرد سر
 از میوه او طمع کند راه گذر

Токи бор ғайрату мардликдан асар,
 Аҳлу аёлингни ətма дарбадар,
 Мева шохи агар девордан ошса,
 Ифловчилар унга бешак қўл чўзар.

САЙЁР РУБОЙЛАР ХУСУСИДА

Рубой жанри улуғ Хайём шарофатидан, унинг мўъжизакор қалами қудратидан шуҳрат топгани ҳаммага аён, аммо бу шоирнинг ўз умрида қанча рубой ёзгани ҳеч кимга маълум эмас. Ҳанузгача бу муаммони Эрон олимлари ҳам, Европа шарқшунослари ҳам ҳал этолмай гаранг. Бу олимларининг бир қисми, Хайём рубойлари 100 билан 125 атрофида, деб тахмин қилишса, бошқалари Хайём рубойлари 1000дан зиёд деб, даъво қилишади. Бироқ ҳар икки томоннинг даъвосида ҳам ҳеч қандай асос йўқ. 100 билан 1000 рақами орасида ер билан осмондай катта тафовут бор, бу улкан тафовут рост билан ёлғон орасидаги жарликдир.

Рубойётда шоирнинг номи—тахаллуси камдан-кам зикр қилинади. Бу ҳол тазкирачиларни мушкул аҳволга солиб, айрим рубойларни, уларининг бири, бир шойрга нисбат берса, бошқаси иккинчи шойрга нисбат беради: бу хил тахминлар натижасида бир қанча сайёр рубойлар вужудга келиб, улар китобдан-китобга кўчиб юради.

Шундай сайёр рубойларнинг баъзилари Паҳлавон Маҳмуд рубойлари мажмуасига ҳам кириб қолган.

Чунончи, Паҳлавоннинг 1962 йилда нашр этилган «Рубойлар» китобига 56 рубойсини ўзбекча таржима-си билан киритган эдик. Ёш олимларимиздан Ёқубжон Исҳоқов бир йиллик умрини сарф қилиб, шу рубойларни форсий рубойнависларининг асарларига чоғиштириб қараса, Паҳлавон Маҳмудга нисбат берилган 56 рубойнинг бештаси бошқа шоирларнинг сайёр рубойлари бўлиб чиқибди. Гарчи бу иш ўта сермеҳнату камҳосил бўлса ҳам шоёни таҳсиндур. Мен ёш олимнинг бундай синчковлигини юксак баҳолаб, ўша сайёр рубойларни Паҳлавон Маҳмуд асарлари таркибидан ажратиб, табаррук учун махсус бобга кўчирдим. Тазкираларда улар қуйидаги шоирларга нисбат берилган экан:

Маҳсатийга нисбат берилгани:

Дунё бамисоли бир заррин кўза,
Суви гоҳ ширишу, гоҳ аччиқ бўза,
Эй ғофил, умрингга бино қўйма кўп,
Қазойи муаллақ турар бош уза.

Т. Жалолов таржимаси

Султон Яъқубга нисбат берилгани:

Дунёда шодликни жуда кам кўрдим,
Ҳар бир хурсандликда минг-минг ғам кўрдим.
Бу эски саройнинг ҳар тарафида —
Йўқлик дашти сари эшик ҳам кўрдим.

Шу рубойнинг иккинчи варианты:

Дунёда қарору сабот ғоят кам,
Ҳар бир шодлигида минг қайғу алам,
Бу эски саройнинг ҳар томонида
Раҳналар очилиб — кўринур адам.

Ҳилолийга нисбат берилгани:

Дунёда ҳеч киши эмасдир хуррам,
Баини одам бўлмас шодлик-ла ҳамдам,
Кимдаки бўлмаса замонга ғами,
Ё оламдан эмас, ё эмас одам.

Урфий Шерозийга нисбат берилгани:

Тиззам келини каби тўлдириб қучоқ,
Қўйинида ётардим кеча-тунги чоқ
Йўқ эди кўзимдан ўзга ёпиқлик,
Бош ости ёстиғим эди шу қулоқ.

Муинзода таржимаси

Китобининг биринчи нашрига кириб қолган мунозаралар, сайёр рубойлар мана шулар холос.

Биз бу китобининг иккинчи нашри учун Паҳлавоннинг яна 65 рубойсини танилаб таржима қилдик. Аммо қўлёзмани нашриётга топширишдан аввал, Хайём рубойлари билан солиштириб қарасам, бир фалсафий рубой (бир оз тафовут билан) ҳар икки шонрининг рубойлар мажмуасига киритилган экан. Бу рубойни Шонслом Шомухамедов Хайёмга нисбат бериб, каминга эса, Паҳлавон Маҳмудга нисбат бериб таржима қилиб-миз. Мана шу рубойлар:

Ул қодирки арзу афлок яратди,
Қўйинида доғ, дилини ғамнок яратди,
Мушкини зулфларини-ю, ёқут лабларини
Ерга қориб, охирда хок яратди.

Т. Жалолов таржимаси

Улки жаҳон тузди, чарх, афлок тузди,
Қўйинида доғ солди, ҳам чок-чок тузди,
Жуда кўп ёқутлаб, ойюзлиларини
Ер ичра жо қилди, бир кафт хок тузди.

Ш. Шомухамедов таржимаси

Сайёр рубойлар ҳақида гап кетгач, ўзим бевосита аралашган бир воқеани арз этмоқчиман. Гап шундаки Ибн Сино ва Умар Хайём мухлислари кўпдан бери бир рубойи устида талашиб юришади. Мана ўша рубой:

Қаро ер қаъридан то авжи зуҳал,
Койиот сирларини барини қилдим ҳал,
Кўп мушкул тугунини ечдим, англадим,
Ечилмай қолгани — биргина ажал!...

Бу рубойи жанрининг энг мумтоз, энг иодир намуна-сидир албатта. Шонслом Шомухамедов бу рубойни аъло даражада таржима қилибди. Бироқ бу бебаҳо пурмаъно рубойи кимининг қаламига мансуб? Шонслом Шомухамедов бу рубойни Хайём қаламига мансуб деб таржима қилган. Аммо Ибн Сино ҳаётининг сиңичклаб текширган, шу мавзуда тарихий роман ёзган В. Смирнова-Ракитина Ибн Синонинг барча рубойларини, жумладан бу рубойни ҳам ўз асарини таркибига сиңдириб юборган. Адибаниннинг ушбу романини ўзбек тилига таржима қилиб турган пайтимда (мениннг илтимосим билан) Эркин Воҳидов шу рубойларни русчадан ўзбекчага таржима қилиб берган эди. Мана шулардан намуналар:

Жаҳонда қолмади мен билмаган ғам,
На мушкул бўлса ечдим, дониш илан,
Ва лекин бу ўлим отлик тугунини,
Ечолмасдан ўтар бўлдим жаҳондан.

Мениннг куфрим айбларга дилимдан ўзга султон йўқ,
Бу оламда мениннг покнза имонимдек имон йўқ,
Мусулмонликда мен аҳли замон ичра эдим таниҳ,
Агар кофир эсам мен ҳам, бу дунёда мусулмон йўқ.

Ростини айтсам, мен ўзим ҳам эллик йилдан бери бу рубонийни Ибн Синонинг асари деб юраман ва бу эътиқоддан қайтишим ҳам амри маҳол. Зеро рубонийнинг руҳи, унга сингдирилган теран фикр ва надомат оҳанги унн фалакиёт, табиёт ва табобатдан мўъжизалар кўрсатган улуғ алломанинг асаръ эканини равшан кўрсатиб турибди.

Биз бир ишора билан Паҳлавон китоби таркибидаги шубҳали рубонийларни чиқариб ташладик, бироқ ҳамма ҳам бу тазкираларга биздек эҳтиром билан қарамайди чоғи. Бўлмаса 5 асрдан буён ҳамма тазкираларда Паҳлавон Маҳмудга нисбат бериб келинган «Қанзул ҳақоийқ»ни 1967 йилда Эронда Маҳмуд Шабустарийга нисбат бериб нашр қилишни нима деб тушуниш керак? Наҳотки, эронлик Саид Муҳаммад Али Софир бу машҳур тазкиралардан беҳабар бўлса?

Балки тазкирачилар хато қилгандир?

Т. Жалолов
Тошкент — 1975 йил.

МУНДАРИЖА

Т. Жалолов. Паҳлавон Маҳмуд Пурёйвалий	5
Мардлик ва одамийлик тароналари Учинчи нашрига сўзбоши .	23
1—38 рубонийлар Т. Жалолов таржимаси .	30
39—71 рубонийлар М. Муинзода таржимаси .	47
72—93 рубонийлар А. Боқир таржимаси .	61
94—111 рубонийлар И. Улфат таржимаси .	69
112—117 рубонийлар Васфий таржимаси . . .	77
*Сайёр рубонийлар хусусида .	80

*На персидском и
узбекском языках*

Пахлаван Махмуд

Редактор Н Норкулов
Рассом К. Губайдуллин
Расмлар редактори **В. Немировский**
Техн. редактор **Р. Смирнова**
Корректор **М. Абдусаломова**

ИБ № 669

Босмахонага берилди 27.11.78. Босишга рухсат этилди
23.04.79. Формати 70×108¹/₃₂. Босма л. 2,75 Шартли
босма л. 3,85. Нашр. л. 2,68. Тиражи 100000. Р 08988.
Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.
Тошкент. Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 220—76.

Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия ва китоб
савдоси ишлари Давлат комитетининг Тошкент «Мат-
буот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг
3-босмахонасида № 1 қорозга босилди. Тошкент, Хоразм
кўчаси, 9. 1979 йил. Заказ № 36. Баҳоси 20 т.

Паҳлавон Маҳмуд

Рубоийлар, нашрга тайёрловчи: Т. Жалолов; Масъул муҳаррир: Э. Воҳидов; Форсийдан Т. Жалолов, М. Мунзода, А. Боқир ва бошқ. таржималари.—Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1979С.—88б.

1247 — 1326 йилларда Хоразмда яшаб ижод қилган, на аёсуф шоярлиги билан донг таратган Паҳлавон Маҳмуд Рубоийнинг маъноси, юксак инсоний идеаллар, гузал маънавий бум этилади.

Маҳмуд Паҳлавон, Рубан.